

De mislukte machtsgreep: opkomst en neergang van de Moslim Broederschap tijdens de Arabische Lente

Masterscriptie van de Masteropleiding NN2 aan de Faculteit Filosofie,
Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit
Nijmegen

Student: Robin Triesscheijn

Studentnummer: S1006454

Begeleider: Dr. Roel Meijer

Cursus: Masterscriptie RS-IA (FTR-RSMAI150)

Inleverdatum: 19-08-2019

Woordenaantal: 21958

Verklaring van eigen werk

Hierbij verklaar en verzeker ik, Robin Triesscheijn, dat voorliggende eindwerkstuk getiteld De Mislukte Machtsgreep, zelfstandig door mij is opgesteld, dat geen andere bronnen en hulpmiddelen dan die door mij zijn vermeld zijn gebruikt en dat de passages in het werk waarvan de woordelijke inhoud of betekenis uit andere werken – ook elektronische media – is genomen door bronvermelding als ontlening kenbaar gemaakt worden.

Apeldoorn, 01-08-2019

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Robin Triesscheijn', is written over two parallel horizontal lines. The signature is stylized and cursive.

Inhoudsopgave

Abstract	4
Inleiding	4
Hoofdstuk 1: De opkomst van de Moslim Broederschap als regionale organisatie	11
<i>Oprichting en ontwikkeling</i>	11
<i>De verspreiding van de Moslim Broederschap in het Midden-Oosten en Noord-Afrika</i>	14
Hoofdstuk 2: De machtsgreep van de Moslim Broederschap tijdens de Arabische Lente	19
<i>Tunesië</i>	20
<i>Egypte</i>	22
<i>Libië</i>	24
<i>Marokko</i>	26
<i>Syrië en de globalisering van de machtsgreep</i>	27
<i>Conclusie</i>	30
Hoofdstuk 3: De val van de Moslim Broederschap na de Arabische Lente	32
<i>Egypte</i>	33
<i>Libië</i>	36
<i>Tunesië</i>	39
<i>Marokko</i>	41
<i>Syrië en de internationale factoren voor het mislukken van de machtsgreep</i>	42
<i>Conclusie</i>	45
Conclusie	47
Bibliografie	50

Abstract

Ik onderzoek in deze scriptie de rol van de Moslim Broederschap tijdens de Arabische Lente van 2011 tot 2013. Ik beargumenteer dat de Moslim Broederschap tijdens de Arabische Lente een machtsgreep heeft gepleegd en dat deze is mislukt. De verschillende politieke partijen die de Moslim Broederschap in 2011 heeft opgericht in Egypte, Libië, Tunesië en Marokko pasten twee verschillende tactieken toe. Enerzijds werd er een meerderheidsstrategie toegepast door om zo de absolute meerderheid te krijgen in de regering en het parlement. Anderzijds werd consensuspolitiek gevoerd om samen te werken met andere politieke instanties. Beide tactieken leidden tot machtspolitiek. Ik beargumenteer in dit onderzoek dat de partijen die consensuspolitiek voerden het meest succesvol waren. Deze partijen pasten zich aan elke situatie aan, hadden een pragmatische houding en ontwikkelden zich van een islamistische partij tot een post-islamistische partij waardoor zij nog steeds een belangrijke rol spelen in de nationale politiek van respectievelijk Marokko en Tunesië. De partijen die een meerderheidsstrategie toepasten bleven rigide vasthouden aan het islamisme en werden uiteindelijk het slachtoffer van zichzelf en militaire coups in respectievelijk Egypte en Libië. Daarnaast wordt de machtsgreep van de Moslim Broederschap vanuit een geostrategisch perspectief bestudeerd. Ik probeer in deze scriptie aan te tonen dat landen als Qatar, Turkije, Iran, Saoedi-Arabië, Rusland en de Verenigde Staten een belangrijke rol hebben gespeeld bij de opkomst en neergang van de Moslim Broederschap tussen 2011 en 2013.

Inleiding

“Prepare to compete with the Muslim Brotherhood”

De bovenstaande quote is de titel van een betoog van Ayaan Hirsi Ali (2011) waarin zij waarschuwt voor de dreigende overwinning van de Moslim Broederschap (voortaan MB) tijdens de verkiezingen in Egypte na het afzetten van president Mubarak in 2011. Ayaan Hirsi Ali is in Nederland vooral bekend als partijlid van de VVD en staat bekend om haar forse kritiek op de islam. Zij was echter in haar jonge jaren lid van de MB toen zij als Somalische vluchteling leefde in Kenia. In de loop der jaren is haar mening over de MB drastisch veranderd. Zij stelt in haar betoog dat de MB zo goed georganiseerd was en zo'n aantrekkelijk politiek programma had dat de seculiere en liberale partijen geen kans hadden om van de MB te winnen in de Egyptische verkiezingen van 2011. Alleen met hulp uit de Verenigde Staten zouden de tegenstanders van de MB de dreigende heerschappij kunnen voorkomen van “mannen zo arrogant dat ze zichzelf in de positie van Allah zetten”, aldus Ayaan Hirsi Ali (2011). Ook Koning Abdullah van Saoedi-Arabië sprak toentertijd zijn angst uit voor het machtsdenken van de MB toen hij waarschuwde voor de “halvemaan van de Moslim Broederschap” (Baskan, 2016, p. 107).

De MB had een grote aanhang en heeft afdelingen in alle landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. De MB was de best georganiseerde religieus-politieke organisatie van de regio en was populair bij zowel gematigde als conservatieve moslims. De MB stond te midden van alle opstanden tijdens de Arabische Lente, de naam die is gegeven aan de reeks opstanden die de Arabische wereld in 2011 in zijn greep hield. Omdat dictators werden afgezet, autoritaire regimes werden ontmanteld en democratische hervormingen werden doorgevoerd leek het er even op dat de Arabische wereld opbloeide en zich zou ontwikkelen tot een moderne liberale maatschappij zoals in Europa en Noord-Amerika.

Ik probeer in deze scriptie te achterhalen wat de rol is geweest van de MB tijdens de Arabische lente van 2011 tot 2013. De nadruk van dit onderzoek ligt op de opkomst en neergang van de MB in deze drie jaar. Ik probeer de interne factoren te doorgronden die ertoe hebben geleid dat de MB zo snel kon profiteren van de opstanden waar ze zelf nauwelijks aan deel nam. Tevens probeer ik te verklaren waarom ze zo snel haar macht weer verloor. In deze scriptie zal ik beargumenteren dat de verklaring vooral te vinden is in de ideologie van de MB, het islamisme. Het islamisme is een conservatieve politiek-religieuze ideologie en is te definiëren aan de hand van een aantal principes (Mozaffari, 2007). De islam is volgens islamisten een allesomvattende ideologie. Het is een compleet systeem en geeft een antwoord op alle politieke, economische en sociale vraagstukken. Een ander belangrijk kenmerk is dat het islamisme streeft naar de vestiging van een islamitische staat. De staat moet de islamitische wet (*shari'a*) toepassen die de basis vormt voor een perfecte maatschappij. In het islamisme is God soeverein en niet het volk. Het probleem is echter dat het haast onmogelijk is om een modern politiek programma te ontwikkelen vanuit de Koran. De Koran is namelijk een zeer ambivalente tekst waardoor het moeilijk is voor islamistische partijen om een coherente politieke ideologie te vormen. De Koran is geschreven in een stammensamenleving die totaal anders is dan de huidige burgermaatschappij. De islamitische wet houdt zich louter bezig met religieuze handelingen, zoals het gebed, vraagstukken over goed en kwaad en kleinschalige maatschappelijke thema's, zoals het huwelijk. Het is een ethisch en normatief systeem, maar zegt verder weinig over staatskunde en staatsinrichting. Het geeft dan ook geen oplossingen voor moderne politieke, economische en sociale problemen. Het streven naar godssoevereiniteit blijkt tevens utopisch. Het basisidee is dat als iedereen volgens de regels en normen van de islam handelt er eigenlijk geen staat meer nodig is. In een land waar het volk net in opstand is gekomen is volkssoevereiniteit populairder.

Met islamistisch bedoel ik kortom wat in normaal taalgebruik onder politieke islam wordt verstaan, de aanwending van islam tot een politieke ideologie. Een van de grote veranderingen aan het begin van de twintigste eeuw is de ontwikkeling van islam tot een politieke ideologie en de claim dat de islam een totaal systeem is dat overal antwoord op heeft. Het islamisme heeft totalitaire trekken en is gericht op de invoering van de shari'a en de oprichting van een islamitische staat om die af te dwingen. In de laatste dertig jaar zijn

sommigen islamisten tot het inzicht gekomen dat deze rigide en totalitaire interpretatie niet werkbaar is. Zij stellen dat de islam niet overal het antwoord op heeft en leggen geen claim op de waarheid. Zij zien de islam meer als een ethisch systeem dat multi-interpretabel is. Deze nieuwe visie wordt het post-islamisme genoemd en is pluralistisch, democratisch, liberaal en tolerant (Bayat, 2013). Zij is meer gericht op consensus en overeenstemming terwijl het islamisme gericht was op dwang en macht. Het post-islamisme is daarnaast rationeler en pragmatischer terwijl het islamisme gericht is op een absolute waarheid die de mens alleen via de Koran kan kennen.

De transitie van islamisme naar post-islamisme vindt op de volgende manier plaats. Islamistische partijen zijn steeds meer liberale standpunten over gaan nemen van hun tegenstanders en de eigen islamistische standpunten gaan loslaten (Wegner & Pellicer, 2009). Islamistische politici zijn steeds pragmatischer en politieker worden en ze begrijpen dat ze compromissen moeten sluiten en niet zomaar de shari'a aan de maatschappij kunnen opleggen. Bovendien begrijpen ze dat de invoering van de shari'a geen oplossingen biedt voor de problemen waar een moderne maatschappij mee worstelt. Van een rigide beweging die de waarheid denkt te kennen en in naam van de islam spreekt, gaan de post-islamisten tot de modernistische en liberale stroming behoren. Volgens Kurzman (2002) slagen post-islamisten, die hij in zijn boek "modernisten" noemt, er op vier manieren in de centrale rol die de shari'a bij het islamisme speelt te omzeilen. Ten eerste stellen zij dat de shari'a in zichzelf liberaal is. Ten tweede stellen post-islamisten dat de shari'a zwijgt over sommige thema's. Omdat de shari'a niks zegt over staatsinrichting staat het vrij om zelf in te vullen hoe een staat ingericht moet worden. Ten derde stellen post-islamisten dat de shari'a aangepast moet worden aan de tijd. Het gaat om de bedoeling van de shari'a (*maqasid al-shari'a*) te achterhalen en algemene principes daaruit te distilleren en toe te passen, niet om de shari'a zo letterlijk mogelijk te interpreteren. Ten vierde is de shari'a multi-interpretabel omdat de goddelijke tekst voor ieder anders uitgelegd kan worden. Dit betekent dat niemand een claim kan maken op de waarheid. Het is daarom volgens de post-islamisten mogelijk om de shari'a te verenigen met moderne democratische politiek. Deze stappen leiden uiteindelijk van godssoevereiniteit naar volkssoevereiniteit. Volgens Bayat (2013) stijgt het post-islamisme uit boven het islamisme en legt het de nadruk op rechten in plaats van plichten en een rechtsstaat in plaats van de islamitische staat. Het post-islamisme omarmt het pluralisme en is een mix van islam met democratie waar duidelijk democratie de overhand heeft. Het kan daarom vergeleken worden met de westerse christendemocratie. Islam is nimmer een allesomvattende religie zoals de islamisten stellen. Binnen het post-islamisme worden, in navolging van Michael Walzer (2007), muren opgetrokken tussen politiek, economie en religie. Elk van deze gebieden heeft haar eigen regels en wetten, kent geen ultieme waarheid en staat los van de anderen. Er vindt als het ware secularisering plaats in de zin dat religie enerzijds en politiek en economie anderzijds gescheiden van elkaar worden. Zonder de claim op de ultieme waarheid is, zoals

Chantal Mouffe (1993) zou zeggen, een politieke vijand een politieke tegenstander geworden. De politieke vijanden van het islamisme moeten vernietigd worden maar de politieke tegenstanders van het post-islamisme zijn mensen wiens meningen legitiem zijn en wiens bestaan gerespecteerd wordt. Deze transitie van islamisme naar post-islamisme noem ik de “post-islamisering” van de politieke islam.

De ontwikkeling van islamisme naar post-islamisme kan in de praktijk op twee verschillende manieren plaatsvinden. De *Hizb al-‘Adala wa al-Tanmiyya* (Partij voor Gerechtigheid en Ontwikkeling oftewel, *Parti de la Justice et Développement*, voortaan PJD) in Marokko is door jaren van integratie in het politieke systeem uitgegroeid tot gematigd conservatieve partij. Doordat zij jarenlang heeft samengewerkt met andere politieke partijen, de Marokkaanse monarchie en de bureaucratie is de PJD liberale standpunten gaan overnemen van haar tegenstanders en is ze haar eigen islamistische ideeën steeds meer los gaan laten. Anderzijds is de al-Nahda partij in Tunesië door jaren van politieke uitsluiting gematigd geraakt en vond zo aansluiting bij liberale en seculiere partijen (Cavatorta & Merone, 2013). Zij beseftte zich dat zij niet kon integreren in de Tunesische politiek door vast te blijven houden aan het islamisme maar dat zij haar islamistische standpunten moest matigen. De PJD en al-Nahda partij bestaan door hun post-islamisering nog steeds en spelen tot op heden een belangrijke rol binnen het politieke proces in Marokko en Tunesië. Zowel al-Nahda als de PJD hebben de banden met de MB daarom na de Arabische Lente verbroken.

Andere MB partijen hebben deze stap naar het post-islamisme niet gezet. Zij bleven vasthouden aan hun islamistisch gedachtegoed en streefden naar een islamitische staat. De *Hizb al-‘Adala wa al-Bina* (Partij voor Gerechtigheid en Opbouw, voortaan PGO) in Libië en de *Hizb al-Hurriyyah wa al-‘Adala* (Partij voor Vrijheid en Rechtvaardigheid, *Freedom and Justice Party*, voortaan FJP) zijn hiervan goede voorbeelden. Ik zal aantonen dat hun rigide opstelling hen uiteindelijk naar de ondergang heeft geleid. Doordat zij zich niet tijdig hebben hervormd, nauwelijks compromissen konden sluiten met niet-islamitische partijen en de macht probeerden te grijpen om de islam van bovenaf op te leggen zonder politieke oplossingen aan te dragen, hebben zij gefaald gehoor te geven aan de eisen van de Arabische Lente. De FJP en de PGO konden geen adequaat politiek beleid ontwikkelen en wisten hun landen niet uit de crisis te begeleiden die was ontstaan na de Arabische Lente.

De ontwikkeling van islamisme naar post-islamisme zorgde voor een tactische tegenstelling tussen de MB-partijen. De MB-partijen die vast bleven houden aan het islamisme voerden een meerderheidsstrategie (Meijer, 2013) tijdens de Arabische Lente van 2011 tot 2013. Een meerderheidsstrategie betekent het nastreven van de totale macht door een meerderheid in het parlement proberen te behalen, de meerderheid van regeringsposities op te eisen, de meerderheid van de politieke beslissingen zelf te maken en/of louter samen te werken met partijen en groeperingen die ideologisch verwant zijn aan het islamisme (vaak zijn dit salafistische organisaties) of klein genoeg zijn om gedomineerd te kunnen worden. De

meerderheidsstrategie is een machtspolitiek die in naam van de islam de volledige macht probeert te grijpen en een islamitische staat wil vestigen. Ironisch genoeg blijkt dit niet mogelijk want ondanks de claim op de waarheid geeft de islam geen antwoord op de meeste politieke vraagstukken.

De partijen die zich hebben ontwikkeld tot post-islamistische partijen voerden voornamelijk consensuspolitiek (McCarthy, 2019). Deze MB-partijen conformeerde zich aan het democratisch proces, ambieerde geen meerderheid in het parlement en werkten samen met partijen met afwijkende ideologieën. Hiervoor moesten deze partijen compromissen sluiten en konden zij nimmer vasthouden aan rigide islamistische denkbeelden. Deze partijen gingen zeer pragmatisch te werk en maakten een scheiding tussen politiek en religie, waarbij politiek duidelijk het belangrijkste werd. Binnen de vergelijking tussen consensuspolitiek en meerderheidsstrategie moet nadrukkelijk gekeken worden naar ideologie overstijgende samenwerking. De partijen die een meerderheidsstrategie toepasten werkten ook samen met andere partijen maar deze waren ideologisch gezien dusdanig verwant aan de MB dat zij volledig gedomineerd konden worden. De partijen die consensuspolitiek voerden werkten samen met politieke partijen met totaal andere ideologieën. Zodoende zorgde deze samenwerking ervoor dat de MB partijen zich moesten aanpassen en gematigd raakten.

Ik maak in deze scriptie duidelijk dat de MB-partijen die kozen voor consensuspolitiek, waarin zij beloofden samen te werken met politieke tegenstanders en openstonden voor andere ideologieën, het meest succesvol waren als politieke organisaties. Veelal ging bij hen, zoals bij de al-Nahda partij en de PJD, politiek de boventoon voeren. De partijen die dat niet deden en streefden naar alleenheerschappij door een meerderheidsstrategie te volgen mislukten. Zij konden namelijk geen brede ideologie overstijgende coalities sluiten en vervreemden zich van de bevolking. Alleen door het vormen van een brede coalitie met niet-islamistische partijen maakte de MB een kans om de militairen en overblijfselen van de autoritaire regimes definitief te vervangen. Zowel de FJP als de PGO kwam daarom lijnrecht tegenover de militairen te staan, een strijd die zij verloren.

In dit onderzoek probeer ik een soort golfbeweging zichtbaar te maken. Nadat de Arabische Lente haar werk had gedaan en democratische hervormingen waren doorgevoerd pretendeerden de MB-partijen dat zij consensuspolitiek voerden. De islamistische partijen waren hieraan echter niet volledig gecommitteerd en zodra de stemmen binnen waren gingen zowel de Egyptische FJP en de Libische PGO over op een meerderheidsstrategie. De consensuspolitiek die zij voerden was meer een manier om te doen lijken dat zij achter de democratische hervormingen stonden die de Arabische Lente teweeg had gebracht. Zij gebruikten de verkiezingen echter louter om haar eigen macht te vergroten. Omdat de Egyptische FJP dusdanig succesvol was, zij een absolute meerderheid in het parlement veroverde en de president van Egypte afleverde kregen de andere MB-partijen meer vertrouwen. Daarom probeerden zelfs de post-islamistische Marokkaanse PJD en Tunesische

al-Nahda partij, die wel gecommitteerd waren aan hun consensuspolitiek, hun eigen macht te vergroten. Voor even konden ook deze pragmatische partijen zich niet inhouden en probeerden zij meer macht voor zichzelf te veroveren. Het grote verschil is echter dat de post-islamistische PJD en al-Nahda partij tijdig inzagen dat deze machtspolitiek niet werkte en consensuspolitiek weer de boventoon voerde. Daarom zijn zij blijven bestaan en belangrijk gebleven binnen de politiek van respectievelijk Marokko en Tunesië. De Egyptische FJP en de Libische PGO bleven volharden in hun meerderheidsstrategie en machtspolitiek en gingen daarom ten onder.

Dat de MB in de twee jaar na de verkiezingsoverwinningen van eind 2011 dacht dat ze de macht kon grijpen en de islam van bovenaf kon opleggen is niet geheel verwonderlijk. Door de parlementaire en presidentiële verkiezingsoverwinningen werd de MB de belangrijkste politieke partij in de regio en kreeg zij volop financiële steun van Qatar en politieke steun van Turkije. Zowel de islamistische als post-islamistische MB-partijen plukten hier de vruchten van. Voor even leek het erop dat de MB de volledige macht zou grijpen, zelfs de pragmatische Tunesische al-Nahda partij begon autoritaire trekken te vertonen. De MB ging zich, dronken van macht, met steun van Qatar en Turkije bemoeien in de Syrische burgeroorlog. Dit mislukte echter volledig door de Russische steun voor al-Assad en het uitblijven van Amerikaanse steun voor de MB. Na deze mislukking keerde het tij voor de MB. Saoedi-Arabië steunde in de zomer van 2013 een staatsgreep van de militairen in Egypte. De val van de MB in Egypte zorgde ervoor dat het gehele bouwwerk van de MB ineens stortte. Ik wil in dit onderzoek dan ook aantonen dat internationale politieke actoren een belangrijke rol hebben gespeeld in de mislukte machtsgreep van de MB. Alleen de gematigde al-Nahda partij en de PJD zijn nog overgebleven maar door hun post-islamistische visie kunnen zij niet meer beschouwd worden als een MB partij.

Het onderzoek is als volgt ingedeeld. In het eerste hoofdstuk bespreek ik de ideologie van de MB. Hier zal duidelijk worden dat vanaf de oprichting van de MB door Hassan al-Banna in 1928 de ideologie zeer ambivalent is. Het eerste hoofdstuk behandelt hoe het islamisme in theorie in elkaar steekt, waarna in het tweede en derde hoofdstuk zal blijken hoe het islamisme in de praktijk haar uitwerking heeft gehad. Tevens ga ik in het eerste hoofdstuk in op de geschiedenis en de verspreiding van de MB in de Arabische wereld. Hierbij komen belangrijke gebeurtenissen aan bod zoals de militaire staatsgreep van Gamal Abdel Nasser in Egypte in 1952, de door de MB geleide opstand in de Syrische stad Hama in 1982, het ontstaan van de Sahwa beweging in Saoedi-Arabië in de jaren negentig en de ontwikkeling van MB-partijen van Marokko tot Irak en van Turkije tot Palestina. Ik probeer duidelijk te maken dat vanwege haar turbulente geschiedenis de MB geliefd was in het ene land, bijvoorbeeld Qatar en Turkije, en gehaat was in het andere, zoals in Saoedi-Arabië.

In het tweede hoofdstuk analyseer ik de machtsgreep van de MB tijdens de Arabische Lente. In dit hoofdstuk komen vier landen aan bod: Tunesië, Egypte, Libië en Marokko.

Achtereenvolgens zal de rol van de MB tijdens en na de opstanden besproken worden tot de eerste verkiezingen die gehouden werden na de Arabische Lente. Aan het eind van het hoofdstuk zal de machtsgreep, door de bespreking van de Syrische burgeroorlog, vanuit geostrategisch perspectief bestudeerd worden. Met de verkiezingsoverwinningen van MB-partijen in 2011 en begin 2012 bereikte de macht van de islamisten haar hoogtepunt. Met behulp van Qatar en Turkije trachtten zij deze macht te consolideren en gingen zij zich tevens mengen in de Syrische burgeroorlog. Door de Syrische burgeroorlog te bespreken wordt in hoofdstuk twee duidelijk hoe landen zoals Turkije, Qatar en Iran de Arabische Lente hebben gebruikt om hun eigen macht in de regio te vergroten en welke rol de MB te midden van dit geostrategische machtsspel speelde.

In het derde hoofdstuk wordt het falen van de machtsgreep in Egypte, Tunesië, Libië en Marokko besproken. In dit hoofdstuk probeer ik duidelijk te maken dat de MB-partijen meer macht naar zich toe begonnen te trekken. Dit is vooral zichtbaar in Egypte en zodoende wordt het in dit hoofdstuk duidelijk dat de gebeurtenissen in Egypte in de tweede helft van 2012 tot de zomer van 2013 gevolgen hebben gehad voor de MB in andere landen. De MB in Tunesië, Marokko en Libië zagen op het hoogtepunt van Morsi's macht kansen om hun eigen macht verder uit te breiden. Met de val van Morsi in de zomer van 2013 stortte echter het hele bouwwerk van de MB in. Ik probeer te achterhalen welke combinatie van politiek, ideologische en geostrategische factoren hebben geleid tot de val van de Egyptische MB en welke gevolgen dit had voor respectievelijk de MB in Tunesië, Marokko en Libië. Ik toon aan dat de PJD en al-Nahda tijdig zijn teruggekeerd naar de democratische consensuspolitiek en daarom zijn blijven bestaan. Aan het einde van hoofdstuk drie wordt een terugkoppeling gemaakt naar de internationale factoren die bijdroegen aan het mislukken de machtsgreep van de MB. Het zal duidelijk gemaakt worden dat de relatie tussen Qatar, Turkije en Iran verzwakte en Saoedi-Arabië hier gebruik van maakte om haar eigen macht te vergroten. De MB werd het slachtoffer van deze geostrategische machtsstrijd.

Deze scriptie is gebaseerd op een literatuuronderzoek. Voor het onderzoek naar de overgang van islamisme naar post-islamisme heb ik gebruik gemaakt van onder anderen Francesco Cavatorta (2013), Eva Wegner (2009), Asef Bayat (2013) en Charles Kurzman (2002). Voor het onderzoek naar consensuspolitiek en meerderheidspolitiek heb ik in het bijzonder gebruik gemaakt van Rory McCarthy (2019) en Roel Meijer (2013). Voor de geostrategische ontwikkelingen heb ik onder meer gebruik gemaakt van het boek van Christopher Philips (2016) en Birol Baskan (2016). Daarnaast heb ik geprobeerd een weg te banen door de immense hoeveelheid literatuur over de Arabische Lente en de Moslim Broederschap waaronder de naslagwerken van Eric Trager (2016) en Allison Pargeter (2016) en vele journalistieke artikelen van onder meer *Foreign Policy*, *The New York Times*, *Middle East Council* en *The Washington Post*.

Hoofdstuk 1:

De opkomst van de Moslim Broederschap als regionale organisatie

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van de MB van Egyptische oppositiepartij in de jaren twintig tot regionale religieus-politieke organisatie in het nieuwe millennium besproken. Hiervoor wordt respectievelijk de geschiedenis van de MB besproken, de ideologische ontwikkeling onderzocht en de geografische verspreiding bestudeerd. Het wordt duidelijk dat de MB niet alleen in 2011 actief was als oppositiepartij maar dat zij een lange geschiedenis heeft als anti-systeem beweging. Zodoende was zij actief in de Palestijnse kwestie, voerde zij oppositie tegen de Egyptische dictator Gamal Abdel Nasser en was zij de leider van een opstand tegen de Syrische dictator Hafez al-Assad. Deze turbulente geschiedenis als oppositiepartij heeft de ideologie van de MB op verschillende wijzen beïnvloed. Sommige leden van de MB radicaliseerde juist en gingen meer belang hechten aan het jihadisme, de heilige strijd in de naam van de islam, om zo oppositie te blijven voeren tegen de status quo. Andere leden van de MB zochten juist meer de middenweg en raakten vertrouwd met moderne liberale politieke ideeën om zo te integreren in het politieke systeem. Er is dus niet eenduidig vast te stellen wat precies de ideologie van de MB inhoudt maar de belangrijkste tendensen in de ontwikkeling van het islamisme worden in dit hoofdstuk bestudeerd. De turbulente geschiedenis en de ambivalente ideologie van de MB zorgde ervoor dat zij zich enerzijds goed konden verspreiden in de regio en afdelingen vestigden in bijna alle landen van het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Anderzijds heeft de MB in ieder land een eigen, aparte geschiedenis. Zo heeft de MB in Marokko zich ontwikkeld tot een volledig geïntegreerde en populaire politieke partij, is zij in Jordanië gedoogd maar niet geliefd en is zij in Saoedi-Arabië nog steeds grotendeels gehaat en wordt zij vervolgd.

Oprichting en ontwikkeling

Hasan al-Banna richtte in 1928 de MB op in Egypte. Het islamisme van al-Banna ziet de islam als een allesomvattende religie dat alle aspecten van het leven omvat. Islam zorgt voor de perfecte orde in het leven en produceert de beste systemen voor het praktische en spirituele leven. Islam is religie en aanbidding, is de staat, is nationaliteit, is zowel woord als daad en is zowel een heilige tekst als het zwaard die het verdedigt. Het motto van de MB is dan ook "islam is de oplossing". De MB streeft naar godssoevereiniteit (Mura, 2012). In alle aspecten van het leven, maatschappij en de politiek moet God soeverein zijn. Om godssoevereiniteit te vestigen moet een diep innerlijk religieus bewustzijn ontstaan bij iedere burger om zich te houden aan de shari'a. Voor Hasan al-Banna gaat dit verder dan het oprichten van scholen, fabrieken en islamitische instellingen; het is de vorming van een nieuwe ziel. Volgens al-Banna is de islam superieur aan alle westerse systemen maar omarmt zij alle verworvenheden van de Franse Revolutie en de Russische Revolutie terwijl hij de

negatieve kanten van deze ideologieën verwerpt. Hij stelt dat al 1300 jaar voor het uitbreken van deze revoluties de islam propageerde voor vrijheid, gelijkheid en broederschap en de klassensamenleving trachtte te doorbreken. Om terug te keren naar de perfecte samenleving van de profeet Mohammed en zijn tijdsgenoten moest de Egyptische samenleving de basisprincipes van de islam weer omhelzen. De maatschappij diende wederom te leven volgens de regels van de Koran.

In de tijd van al-Banna werd Egypte geregeerd door een monarchie die gesteund werd door Engeland. De MB was in deze tijd een anti-systeem beweging, dat betekent dat zij zich keerde tegen de status quo van de Britse koloniale overheersing (van 1882 tot 1952) en de Egyptische monarchie (Wickham, 2013, p. 22). De MB ging ervan uit dat alleen door middel van de re-islamisering van de maatschappij de Britten verslagen zouden kunnen worden. Het seculiere parlementaire systeem zou dan vervangen worden door een islamitische staat die regeerde volgens de islamitische wet. Al-Banna stelde dat de Egyptische maatschappij was verzwakt door de invoering van westerse seculiere normen en waarden. De Egyptische bevolking werd door de Britse koloniale overheersing gecorrumpeerd door westerse muziek, films en media. Symbool hiervoor stond de consumptie van alcohol, prostitutie en de veel voorkomende gokverslavingen. Zodra de Egyptische samenleving deze praktijken zou afzweren dan zou zij weerstand kunnen bieden aan de koloniale overheersing van Groot-Brittannië.

Eenheid was volgens al-Banna ver te zoeken in de Egyptische samenleving en was vooral niet aanwezig in de politiek. Wat al-Banna vooral tegenstond was de onderlinge strijd en verdeeldheid (*fitna*) tussen Egyptische politieke partijen. Een belangrijk doel van de MB was het tot stand brengen van een Arabische eenheid maar vooral van een islamitische eenheid (al-Banna, 1947). De MB verspreidde haar visie niet via mediacampagnes maar zij richtte een uitgebreid sociaal netwerk op. De leider van de beweging werd de Algemene Gids genoemd die werd bijgestaan door de Begeleidingsraad. Van bovenaf heersten zij over de MB die werd opgedeeld in zogenaamde formele en informele "families" (een cel van een aantal personen). Een aspirant lid werd als eerst in een informele familie opgenomen waar werd onderzocht of hij voldeed aan de islamitische normen die de MB had opgesteld. Zodra het aspirant lid door de test kwam werd hij onderdeel van een formele familie. In de formele familie werd hij officieel lid en werd hij ingelicht over alle zaken die met de MB te maken hadden. Het doel was via de informele en formele families de gehele Egyptische samenleving te islamiseren naar het ideaal van de MB om zo een perfecte samenleving te creëren. Als iedereen zich zou houden aan de islamitisch moraal van de MB dan zouden politieke instituties nauwelijks nodig zijn, de samenleving zou zichzelf kunnen regeren. Dit toont aan dat de basisideologie van de MB zeer utopisch is en er weinig concrete plannen waren op welke wijze de Egyptische samenleving nou precies terug moest keren naar de basisprincipes van de islam.

De MB was duidelijk een *top-down* beweging en een autoritaire organisatie. Alles werd geregeld van bovenaf en de leden moesten de leider blind volgen. Desalniettemin is het een populistische beweging die de bevolking probeerde te mobiliseren en allerlei activiteiten ontwikkelde op religieus maar ook op sociaal en economische gebieden. Je kan het islamisme in dit opzicht vergelijken met het communisme. Zowel de communistische partijen ten tijde van de Koude Oorlog als de MB zijn zeer autoritair maar ook populistisch en trachten de verschillen in de maatschappij en verdeeldheid in de samenleving en politiek op te lossen door eenheid en gelijkheid te creëren.

Door haar snelle groei werd de MB een staat binnen een staat en kreeg zij allengs politieke macht vanwege haar grote aanhang, dit bracht ook meteen haar grote tekortkomingen naar voren. Het grote probleem van de MB is namelijk dat haar ideeën over de politiek in het bijzonder onduidelijk zijn. Een concrete politieke visie voor de inrichting van een islamitische staat ontbrak. De weinige ideeën die de MB wel had waren zeer ambivalent. Enerzijds staat de shari'a centraal bij de ideologie van de MB, anderzijds wordt de menselijke ratio, keuzevrijheid en eigentijdse persoonlijke interpretatie van de Koran belangrijk geacht. En ook al lijkt het alsof de MB uit is op absolute macht door de vestiging van een islamitische staat heeft al-Banna altijd benadrukt dat de MB geen politieke macht zoekt. Hoewel de MB pretendeert het parlement en vrije verkiezingen belangrijk te achten is zij vooral uit op de invoering van de shari'a en hecht zij meer belang aan een staat met aanzienlijke bevoegdheden om in te grijpen in het leven van haar burgers. In woord wil de MB conformeren aan democratie en moderniteit maar in werkelijkheid zoekt zij de ultieme macht. Het probleem is dat de MB vaak bleef hangen in haar eigen tegenstrijdigheden. Hierdoor bleven belangrijke vragen onbeantwoord, zoals: hoe kunnen de onveranderlijkheid van de shari'a en de soevereiniteit van God verenigd worden met de democratische besluitvormen (en fouten) van de volksvertegenwoordiging?; welke positie hebben christenen en andere niet-moslims in een samenleving die gebaseerd is op de shari'a?; en wat als de keuzevrijheid van mensen leidt tot een levensstijl die niet overeenkomt met de islamitisch moraal? Deze tegenstrijdigheden wist de MB niet op te lossen en voor een belangrijk deel kunnen de politieke crises die de MB doormaakte aan deze ambivalentie toegeschreven worden.

De ideologie van de MB wordt nog complexer als na de dood van Hasan al-Banna andere visies toegevoegd worden die voor een deel haaks staan op die van Hasan al-Banna. Zo is de visie van Sayyid Qutb (1906-1966) geheel gericht op het voeren van de jihad (Euben, 2009, p. 49-92). Hij vindt dat de morele crisis waarin de islam verkeert zo groot is dat die alleen bestreden kan worden door middel van een jihad. Het Qutbisme heeft volledig gekozen voor een autoritair systeem en acht het parlement en verkiezingen onbelangrijk. Daarentegen baseert een meer liberale denker als Yusuf al-Qaradawi (1926-heden) zijn ideologie op het concept van de *wasatiyya*, oftewel de middenweg (Gräf, 2009). Daarin probeert hij bij alle politieke discussies en vragen des levens een middenweg te vinden en de extremen, zoals

geweld, te vermijden. Al-Qaradawi laat hiermee juist het autoritaire systeem volledig los en committeert zich aan de moderne democratie. Het kan gesteld worden dat de ideologie van de MB nooit een keuze heeft gemaakt tussen deze uitersten en daarom blijft haar ideologie en ook haar politieke handelen onduidelijk, ambivalent en tegenstrijdig. De MB kan daarom niet omschreven worden als prodemocratische of een jihadistische organisatie. Evenmin kan de MB omschreven worden als eenduidig liberaal of conservatief. Zij is een pluralistische organisatie waarin tegenstrijdige tendensen alom aanwezig zijn (Wickham, 2013, p. 2). Daarentegen kan in het algemeen wel gesteld worden dat er altijd een mate van uniformiteit aanwezig lijkt te zijn binnen de MB (Trager, 2016, p. 4). Zo heeft de conservatieve stroming altijd de overhand gehad.

Toen in 1952 de Egyptische monarchie en het koloniale regime van Groot-Brittannië omver werd geworpen door een groep hoge militairen genaamd de Vrije Officieren begon ook een nieuwe periode voor de MB. De machtsstrijd die zich ontvouwde tussen twee militaire officieren, Mohammed Naguib en Gamal Abdel Nasser, zorgde voor een enorme verandering in de relatie tussen de MB en de Egyptische staat. Ondanks de steun van de MB voor Naguib won Nasser de machtsstrijd en vestigde hij een dictatuur. Doordat de MB de verkeerde persoon had gesteund in de machtsstrijd was hun positie in de Egyptische samenleving onzeker geworden. De MB bleef zich sterk profileren in de Egyptische samenleving en uitte continu kritiek op het regime van Nasser. Daarnaast ijverde de MB voor de invoering van de shari'a, een maatregel die het seculiere regime van Nasser verwierp. Het kwam al gauw tot een gewelddadige strijd tussen de MB en de staat. Na gevechten tussen de politie en de MB verbood Nasser de islamistische organisatie in 1954. Als reactie hierop probeerde een lid van de MB Nasser te vermoorden. De moordaanslag mislukte maar het zorgde voor zeer zware onderdrukking van de MB. Veel MB-leden probeerden te vluchten en vestigden zich in andere land waar de MB afdelingen had opgericht.

De verspreiding van de Moslim Broederschap in het Midden-Oosten en Noord-Afrika

De Syrische afdeling was al in 1945 opgericht. Tijdens de relatief liberale periode tussen 1945 en 1958 nam de MB deel aan verschillende verkiezingen en wonnen haar leden verschillende zetels in het parlement. Na de kortstondige unie van Egypte en Syrië in de Verenigde Arabische Republiek, tussen 1958 en 1961, keerde ze weer terug in de politiek en leverde ze zelfs ministers aan verschillende regeringen. Dit veranderde dramatisch na de staatsgreep van 1963 waarbij de Ba'ath partij aan de macht kwam. De MB vertegenwoordigde het verzet van de conservatieve soennitische moslims (70 procent van de bevolking) tegen het alawietische¹ minderheidsregime van de Ba'ath partij. Geleidelijk aan radicaliseerde de MB en

¹ Een islamitische sekte die vooral voorkomt in de Levant en door velen wordt gerekend tot de sjiitische islam. De alawieten hebben echter theologisch gezien weinig overeenkomsten met het sjiisme dat bijvoorbeeld in Iran en Irak wordt beoefend.

in 1982 leidde een jihadistische tak een opstand in de stad Hama. De opstand werd bloederig neergeslagen door President Hafez al-Assad, de vader van Bashar al-Assad (Conduit, 2016). Bij de opstand vielen zo'n 25.000 doden en de MB werd verboden in Syrië. Op lidmaatschap van de MB kwam de doodstraf te staan en het leiderschap van de MB vluchtte naar het buitenland zoals Duitsland en Turkije, waar vandaan ze oppositie bleef voeren (Blanga, 2017).

Net als de Syrische afdeling was de Jordaanse afdeling in 1945 opgericht. Lange tijd steunde de Jordaanse MB het bewind van Koning Hoessein (1952-1996) en leverde ze zelfs ministers. De MB was vooral belangrijk in het Ministerie van Onderwijs. Om deel te kunnen nemen aan verkiezingen werd in 1992 *Jabhat al-'Amal al-Islami* (Islamitische Actie Front, voortaan IAF) opgericht. Toen de IAF zich verzette tegen het vredesverdrag tussen Jordanië en Israël in 1994 verslechterde de relatie met de monarchie op dramatische wijze. Sinds 1994 heeft het regime met allerlei repressieve maatregelen ervoor gezorgd dat de IAF geen gevaar kan vormen voor het regime en wordt de MB dwars gezeten maar niet verboden (Alnaimat, 2018). Desalniettemin won IAF in de verkiezingen van 2003 20 van de 80 zetels en heeft zij sterke banden met Hamas, de Palestijnse afdeling van de MB.

Alhoewel de MB al voor de Tweede Wereldoorlog actief was in Palestina werd pas in 1945 officieel de Palestijnse MB afdeling opgericht. De MB in Palestina werd in eerste instantie door de Israëlische staat gesteund. Israël zag de MB als een gematigd alternatief voor de radicale *Munazzamat al-Tahrir al-Filistiniyyah* (Palestijnse Bevrijdingsorganisatie, ook wel bekend als de PLO) die de grootste vijand van Israël was in de Palestijnse kwestie. De relatie met Israël veranderde na de oprichting van Hamas in 1987. Tot op heden is Hamas samen met Fatah de grootste politieke Palestijnse organisatie en heeft zij sinds haar verkiezingsoverwinning in 2006 de macht in handen in de Gazastrook.

De Libische afdeling van de MB werd in 1949 opgericht en ontwikkelde zich tijdens het regime van Muammar Khaddafi (1969-2011) tot de sterkste ondergrondse oppositiegroep in Libië (Fitzgerald, 2012). Desalniettemin kon de MB geen echte weerstand bieden aan het repressieve autoritaire regime van Khaddafi. Na de val van Khaddafi in 2011 richtte de Libische MB de *Hizb al-'Adala wa al-Bina* (Partij voor Gerechtigheid en Opbouw, voortaan PGO) op. Deze partij nam deel aan de eerste vrije verkiezingen van het land in 2011.

De MB was tevens actief in Algerije en was betrokken bij de onafhankelijkheidsoorlog van 1956-1962 door jihad uit te roepen tegen de Fransen (Crethi Plethi, 2012). Zij speelde echter geen rol van betekenis tijdens de volgende decennia toen het seculiere *Front Libération National* (Nationale Bevrijdingsfront) aan de macht was. De Algerijnse MB onderging een opleving tijdens de Algerijnse Lente van 1988-1991. Na de volksopstand in november 1988 werd een meerpartijenstelsel ingevoerd en werden vrije verkiezingen gehouden onder leiding van de toenmalige president Chadli Benjedid. Voor deze gelegenheid richtte de MB de *Harakat Mujtima' al-Silm* (Beweging van de Samenleving voor Vrede) op, die bekend werd onder de acroniem Hamas (niet te verwarren met de Palestijnse organisatie). Hamas werd

geleid door Mahfoud Nahnah en kreeg in 1997 als een van de gematigde partijen toestemming deel te nemen aan de parlementsverkiezingen. Zij won 14,8 procent van de stemmen en werd daarmee de tweede partij van Algerije. In 2007 werd Hamas de derde partij van Algerije met 9,6 procent van de stemmen. Zodoende is Hamas al meer dan twee decennia een belangrijke legale politieke organisatie die meerdere malen onderdeel uitmaakte van de regering. Hoewel Algerije niet verder besproken wordt in dit onderzoek is het wel van belang. Nadat in 2011 Marokko, Tunesië, Libië en Egypte in handen waren gekomen van de MB was het islamisme van de Broederschap de belangrijkste politieke ideologie van Noord-Afrika geworden en vormde Algerije in deze islamistische halvemaaan een belangrijke schakel.

In 1960 werd de Iraakse MB opgericht onder de naam *Hizb al-Islamiyya al-Iraqi* (Irakees Islamitische Partij, voortaan IIP). Hoewel de partij ten tijde van Saddam Hoessein (1979-2003) verboden was, is de IIP na de val van Saddam Hoessein in 2003 uitgegroeid tot de belangrijkste legale soennitische politieke partij (Counter Extremism Project, 2019). Desalniettemin heeft de IIP een problematische relatie met de MB in Egypte doordat zij de Amerikaanse invasie van 2003 steunde. Tevens krijgt de IIP veel tegenstand van Al-Qaida en ISI (Islamitische Staat in Irak²) die de IIP beschouwen als verraders.

In Tunesië werd in de jaren '70 *Al-Jama'a al-Islamiyya* (De Islamitische Vereniging) opgericht door Rachid Ghannouchi (Wolf, 2017). Ghannouchi baseerde de ideologie van zijn vereniging op de visie van de MB. De vereniging was vooral een partij die streed tegen de status quo in Tunesië en de dictatuur. *Al-Jama'a al-Islamiyya* ontwikkelde zich tot de al-Nahda partij. Al-Nahda heeft zich van de anti-systeem partij die het was in de jaren '70 ontwikkeld tot de pragmatische conservatieve partij die het tegenwoordig is (Cavatorta & Merone, 2013). Al-Nahda was verboden tijdens het regime van dictator Ben Ali maar de jaren van uitsluiting en onderdrukking hebben ervoor gezorgd dat al-Nahda een democratische partij is geworden.

In Marokko werd rond 1970 de *Jamiyyat al-Shabiba al-Islamiyya* (Islamitische Jeugd Associatie) opgericht door Abdel Karim Muti (Wegner & Pellicer, 2009). Muti was geïnspireerd door de ideeën van de MB maar toen zijn organisatie ontbonden werd ontstond een nieuwe organisatie die dezelfde naam droeg als de Tunesische vereniging, *Al-Jama'a al-Islamiyya*. Deze vereniging hernoemde zich in de jaren '90 tot *Al-Tawhid wa al-Islah* (Beweging van Eenheid en Hervorming, ook wel bekend als de *Mouvement d'Unité et de Réforme*, voortaan MUR). Vanuit de MUR ontstond in 1998 de *Hizb al-'Adala wa al-Tanmiyya* (Partij voor Gerechtigheid en Ontwikkeling, ook wel bekend als *Parti de la Justice et Développement*, voortaan PJD). De PJD heeft zich in de jaren sinds haar oprichting steeds meer losgemaakt van de MUR en is door jaren van integratie in de politiek ontwikkeld tot een gematigde democratische partij (Wegner & Pellicer, 2009). De PJD is al tijden de belangrijkste politieke partij van Marokko maar is door de monarchie tot 2011 altijd uitgesloten van de regering.

² Voorloper van ISIS/IS: de Islamitische Staat in Irak en Syrië.

De MB vertrok na de verbanning uit Egypte ook naar de Golf. In Bahrein opereert de MB in twee organisaties, respectievelijk *al-Menbar* en *al-Islah* (CBC, 2011). Er zijn leden van het koninklijke huis van Bahrein lid van *al-Islah* en beide organisaties zijn daarom belangrijk in de Bahreinse politiek. In Koeweit werd Hadas opgericht in 1991, na de Eerste Golfoorlog. Deze partij wordt door Emir Sabah getolereerd vanwege haar pragmatisch en gematigd islamisme (Cafiero, 2017). Hadas begrijpt namelijk dat het geen meerderheid kan krijgen in het parlement en werkt daarom goed samen met niet-islamistische partijen.

Veel leden van de MB vestigde zich in de jaren '60 in Saoedi-Arabië. Hier werd vooral de ideologie van Sayyid Qutb belangrijk aangezien zijn broer Mohammed Qutb en vele andere Moslim Broeders les gaven aan Saoedische universiteiten. De Saoedische Sahwa beweging komt voort uit de MB en baseert zich vooral op het jihadisme van Qutb (Lacroix, 2011). De Sahwa beweging leidde in de jaren '90 een opstand tegen het koningshuis van de al-Saoed familie. De opstand werd neergeslagen en de relatie tussen Saoedi-Arabië en de MB is nooit hersteld. Saoedi-Arabië beschouwt de MB nog steeds als een terroristische organisatie en was daarom een van de grootste tegenstanders van de machtsgreep van de MB in 2011.

In Qatar is nooit een officiële afdeling van de MB opgericht. Desalniettemin is de MB daar wel enorm populair. Toen in de jaren '50 een aantal Moslim Broeders vanuit Egypte naar Qatar vertrokken hielp de MB met het opbouwen van de Qatarese staat (Roberts, 2014). Tevens is de MB belangrijk binnen de Qatarese nieuwszender Al-Jazeera. De gematigde Yusuf al-Qaradawi had tot voor kort een wekelijks televisieprogramma op Al-Jazeera. Hierin verspreidde al-Qaradawi het gedachtegoed van de MB. Al-Jazeera bleek erg belangrijk tijdens de Arabische Lente. Toen alle opstanden uitbraken steunde Al-Jazeera, tot grote woede van Saoedi-Arabië, de revoluties en de machtsgreep van de MB.

In Turkije kan de regerende *Adalat ve Kalinma Partisi* (Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling, voortaan AKP) gezien worden als ideologisch verwant met de MB (Gurpinar, 2015, p.). De AKP is in 2001 opgericht door de huidige Turkse president Recip Tayyip Erdogan en is sinds 2003 aan de macht in Turkije. Tijdens de Arabische Lente steunde Erdogan de machtsgreep die de MB in de Arabische wereld pleegde. Hij wilde hiermee de Turkse invloedssfeer vergrootten en probeerde een leidende rol in het Midden-Oosten en Noord-Afrika te creëren voor zichzelf, het islamisme en Turkije.

Niet al deze organisaties en politieke partijen in de regio zijn nauw verbonden met de MB, laat staan dat ze centraal geleid worden door de Egyptische moederpartij. Vaak hebben ze een geheel eigen ontwikkeling doorgemaakt en opereren ze geheel zelfstandig van de Egyptische MB, die verreweg de grootste afdeling is. Sommige partijen kwamen zelfs openlijk in conflict met de Egyptische MB zoals de IIP uit Irak. Het kan daarom niet gesteld worden dat er een soort Internationale van de Moslim Broederschap bestaat.³ Desalniettemin is er wel

³ Verwijzend naar de Komintern, de internationale communistische organisatie die directe invloed had op alle communistische partijen in de wereld.

een gemeenschappelijke ideologie zoals tijdens de Arabische Lente in 2011 duidelijk werd. In samenwerking met Turkije en Qatar trachtte de MB via de revoluties een islamistische halvemaan te creëren in de regio. Het volgende hoofdstuk onderzoekt de machtsgreep van de MB in achtereenvolgens Tunesië, Egypte, Libië en Marokko. Daarnaast zal het volgende hoofdstuk de machtsgreep in geostrategisch perspectief stellen.

Hoofdstuk 2:

De machtsgreep van de Moslim Broederschap tijdens de Arabische Lente

In dit hoofdstuk wordt de machtsgreep besproken van de MB in respectievelijk Tunesië, Egypte, Libië en Marokko. Zoals in de inleiding en eerste hoofdstuk duidelijk werd is de politieke lijn van de MB altijd zeer ambivalent geweest. De ideologie is zeer uiteenlopend en de handelswijze is tegenstrijdig. Is de beweging nou voor de invoering van een islamitische staat en geloofde ze in de soevereiniteit van God, of was de beweging een democratische, pragmatische, modernistische beweging geworden die geen claim op de waarheid legde en bereid was met andere partijen samen te werken? Door de Arabische Lente van 2011 kreeg de MB de kans om de macht te grijpen maar dit zorgde er echter voor dat zij nimmer ambivalent kon zijn en zij alle discrepanties moest oplossen. Zij moest keuzes maken, politieke programma's opstellen en kon zich niet langer achter vage populistische leuzen verschuilen zoals "islam is de oplossing". De ontwikkeling van de MB in de regio kwam in een stroomversnelling doordat ze in 2011 aan verkiezingen mee moest doen en hiervoor politieke partijen moest oprichten. Dit hoofdstuk eindigt bij de verkiezingen die in 2011 en 2012 werden gehouden. Het volgende hoofdstuk gaat verder in op de regeerperiodes van de MB-partijen en de ontwikkelingen na de verkiezingen.

In Tunesië werd de al-Nahda partij opgericht. Onder leiding van Rachid Ghannouchi profileerde deze partij zich als gematigde post-islamistische partij en voerde zij consensuspolitiek. Al-Nahda hield niet rigide vast aan de ideologie van de MB en stapte al gauw af van plannen om de hoofddoek te verplichten, alcohol te verbieden of andere regels van de shari'a in te voeren. Dit ging niet zonder slag of stoot. Het wordt duidelijk dat de post-islamisering van al-Nahda hoogtepunten en dieptepunten kende maar dat zij snel gedwongen was pragmatische keuzes te maken. Politieke machtsvorming ging boven ideologische zuiverheid. Tijdens de verkiezingscampagne tot aan de vorming van een regering koos al-Nahda voor het volgen van consensuspolitiek en werkte zij samen met andere partijen. Omdat Tunesië het eerste land was waar in 2011 een revolutie uitbrak wordt dit land als eerste besproken in dit hoofdstuk.

In Egypte werd de *Hizb al-Hurriyyah wa al-'Adala* (Partij voor Vrijheid en Rechtvaardigheid, ook wel bekend als de *Freedom and Justice Party*, voortaan FJP) opgericht. In het geboorteland van de MB bleef de FJP vasthouden aan haar islamistische karakter en ging ze uit van de islam als totaal systeem. Alhoewel zij in haar verkiezingscampagne beloofde te streven naar consensus ging zij al gauw over tot een meerderheidsstrategie en alleenheerschappij. Zo had de FJP beloofd geen meerderheid in het parlement te ambiëren en wilde ze geen eigen presidentskandidaat naar voren schuiven. Maar al gauw zorgde de strijd met het leger, onder leiding van de Opperste Raad van de Strijdkrachten (oftewel

Supreme Council of the Armed Forces, voortaan SCAF), ervoor dat de FJP zich sterker ging profileren in de politiek en een meerderheidsstrategie toepaste. De FJP slaagde er in de eerste vrij verkozen president af te leveren en leek lange tijd op koers een autoritair islamistisch regime te creëren tot zij definitief verslagen werd door de SCAF.

De PGO in Libië koos ook voor een meerderheidsstrategie en probeerde met behulp van milities en salafistische organisaties een meerderheid te krijgen in het parlement. In tegenstelling tot de FJP in Egypte wist de PGO geen overwinning te behalen in de verkiezingen. Daarbij wist zij niet goed samen te werken met andere politieke partijen zodat zij uiteindelijk de strijd verloor van meer “liberalere” partijen. In het conservatieve Libië is geen enkele partij echt liberaal maar sommige partijen kenmerkte zich wel door een meer liberaal partijprogramma. De PGO kon geen concrete politieke en economische plannen bieden aan het Libische volk, iets wat de liberalere partijen wel konden. Het verkiezingsprogramma van de PGO draaide volledig om haar islamistische ideologie. In een conservatief Libië waar zelfs de meest liberale partijen voorstander zijn van de invoering van de shari’a kon de PGO niet opvallen.

In Marokko zag de PJD de kans schoon te profiteren van de Arabische Lente en de parlementaire verkiezingen te winnen. De PJD was al jarenlang geïntegreerd in de Marokkaanse politiek en had al jaren geleden een post-islamiseringsproces ingezet. De PJD wist door haar post-islamistische identiteit, tolerante houding en pragmatische compromisbereide consensuspolitiek een grote verkiezingsoverwinning te behalen. Door haar democratische consensuspolitiek wist de PJD genoeg steun te krijgen van het volk. Zij ging echter niet ver genoeg in haar samenwerking met andere politieke partijen om genoeg draagvlak te creëren om daadwerkelijk weerstand te bieden aan de Marokkaanse monarchie die ondanks de democratische hervormingen van de Arabische Lente nog zeer machtig was. De PJD zag dit op tijd in en was daarom zeer pragmatisch en werkte juist samen met de monarchie.

Door de successen van de MB in Tunesië, Egypte en Marokko en de sterke aanwezigheid van de MB in Libië zag de MB haar kans schoon om zich ook te profileren in de Syrische burgeroorlog. Met behulp van Qatar en Turkije werd de MB een belangrijke speler in de oppositie van al-Assad. De Syrische burgeroorlog laat zien dat de Arabische Lente onderdeel bleek te zijn van een geostrategische machtsstrijd tussen Iran, Saoedi-Arabië, Qatar, Turkije, Rusland en de Verenigde Staten. Aan het eind van dit hoofdstuk wordt daarom de machtsgreep van de MB in 2011 in geostrategisch perspectief gezet.

Tunesië

De Tunesische revolutie begon op 10 december 2010 met de zelfverbranding van Mohammed Bouazizi. Deze actie zorgde voor een reeks protesten en demonstraties die uiteindelijk leidde tot de afzetting van dictator Zine al-Abidine Ben Ali (1987-2011). Pas na de val van Ben Ali op

14 januari 2011 begon al-Nahda zich te profileren in de Tunesische politiek. Op 1 maart werd al-Nahda als politieke partij gelegaliseerd en na jaren van onderdrukking en marginalisatie konden de islamisten zich weer legaal bewegen in de Tunesische samenleving. De leider van al-Nahda, Rachid Ghannouchi, werd na jaren van ballingschap onthaald in Tunesië als een rockster (Lynch, 2011). Desalniettemin waren de meningen verdeeld over de terugkeer van al-Nahda. De islamisten werden namelijk gezien als een bedreiging voor de ontluikende democratie (Piser, 2016). De Tunesische cultuur en maatschappij was zeer westers en seculier georiënteerd en de elite was daarom bang liberale individuele vrijheden te verliezen door de invoering van de shari'a. Het culturele landschap van Tunesië vroeg daarom niet om een streng islamistisch beleid. Dus moest al-Nahda zich aanpassen en zette zij een post-islamiseringsproces in. Het sleutelwoord van al-Nahda's verkiezingscampagne werd daarom "consensus" (McCarthy, 2019) en benadrukte zij de noodzaak om een breed maatschappelijk draagvlak te creëren bij het nemen van belangrijke politieke beslissingen (Lynch, 2011). Al-Nahda beloofde zodoende om liberale individuele vrijheden in stand te houden zoals het drinken van alcohol en het dragen van een bikini. Dit was niet alleen belangrijk voor de Tunesische elite maar ook voor het toerisme dat een belangrijke economische sector was in Tunesië. Al-Nahda had zich in rap tempo ontwikkeld tot een democratie-omarmende liberale post-islamistische partij.

Al-Nahda wist grote delen van de bevolking te overtuigen van haar gematigde visie door een directe dialoog met de mensen aan te gaan (Churchill, 2011). Zij voerde geen campagne via de media of advertenties maar ging het gesprek aan met het volk door bijeenkomsten te organiseren en door het hele land partijkantoren op te richten. Al-Nahda onderscheidde zich verder van haar concurrenten door niet alleen bijeenkomsten te organiseren in grote steden maar ook in kleine dorpen. Haar populariteit dankte ze aan haar populisme en de nauwe banden die ze met het volk onderhield (Rohr, 2011). Zij wist verschillende groepen en klassen van de samenleving aan te spreken door tamelijk vaag te blijven in haar ideologie (Churchill, 2011) en geen radicale uitspraken te doen zoals het dreigen met de invoering van de shari'a. Het kan daarom gesteld worden dat de ambivalentie van al-Nahda's ideologie in dit geval positief uitpakte. Conservatieve moslims keken vooral naar al-Nahda voor het garanderen van een sterkere aanwezigheid van de islam in het openbare leven. De gematigde, beter opgeleide moslim die tot de middenklasse behoorde voelde zich aangetrokken tot al-Nahda vanwege haar islamitische moraal en de nadruk op hard werken, eerlijkheid, anti-corruptiebeleid en pro-kapitalistische houding. De meer seculiere cultuurele moslim was vooral blij met al-Nahda's belofte om de shari'a niet in te voeren. Het aanspreken van deze verschillende groepen droeg echter niet bij tot een grotere helderheid over haar politieke programma (Kirkpatrick, 2011). In andere gevallen werkte de ambivalentie van al-Nahda's politieke programma haar tegen. In het veelal seculiere en westers georiënteerde Tunesië moest vooral de gematigde kiezer overtuigd worden. Ghannouchi benadrukte

daarom herhaaldelijk tijdens de verkiezingscampagne dat al-Nahda geen religieuze partij is. Andere leiders van al-Nahda claimden echter dat de ze de partij van God was en werd de Koran vaak geciteerd tijdens bijeenkomsten. Dit toont aan dat alhoewel al-Nahda wel degelijk gematigd was geraakt er nog genoeg interne verdeeldheid was die ervoor zorgde dat het post-islamiseringsproces niet zonder slag of stoot ging.

Doordat al-Nahda beloofde de shari'a niet in te voeren, zich niet rigide bleef vasthouden aan haar islamistische identiteit en zij zich ontwikkelde tot een moderne post-islamistische partij won zij veertig procent van de stemmen tijdens de parlementsverkiezingen. Ondanks de overwinning bleef de visie van al-Nahda zeer ambigu en bleef zij worstelen met de eigen identiteit. De nieuwe regering onder leiding van al-Nahda moest veel concessies doen om de steun van het Tunesische volk te houden en niet gezien te worden als repressief regime. Alhoewel de regeerperiode van al-Nahda zijn pieken en dalen had zorgde de consensuspolitiek en de pragmatische aanpak van al-Nahda ervoor dat zij langdurig aan de macht bleef.

Egypte

De val van Ben Ali in Tunesië zorgde voor het ontstaan van een revolutie in Egypte. Op 25 januari werd de eerste demonstratie gehouden tegen het regime van dictator Hosni Mubarak (1981-2011). Duizenden jongeren kwamen bijeen op het Tahrir plein om Mubarak ten val te brengen. De houding van de MB jegens de protesten was enigszins halfslachtig (Trager, 2016, p. 19-25). Enerzijds zag de MB de protesten als een mogelijkheid om haar eigen macht te vergroten, anderzijds was zij bang dat zijzelf het eerste doelwit zou worden van Mubarak als de protesten uitmondde in grootschalige opstanden. Deze ambivalente houding was ook terug te voeren op de interne verdeeldheid, politieke problemen en economische verliezen die de Egyptische MB al jaren parten speelden (Tadros, 2011). De MB durfde zich daarom niet volledig te committeren aan de revolutie en bleef lange tijd louter vragen om democratische hervormingen. Zij was bang haar enorme maatschappelijke invloed en economische belangen te verspelen als ze zich achter de demonstraties zou stellen en het regime van Mubarak de MB zou verbieden (Trager, 2016, P. 19). Nadat op 28 januari nieuwe demonstraties plaats hadden gevonden committeerde de MB zich volledig aan de revolutie. Nimmer riep zij op tot hervormingen maar vroeg zij om het aftreden van Mubarak (Trager, 2016, p. 28-29). Op 11 februari werd Mubarak afgezet door de SCAF (de zeer machtige legerleiding van Egypte) die de macht overnam tot er een nieuwe president was verkozen. Door het sterke presidentiële systeem in Egypte had de SCAF verregaande macht en dreigde een nieuwe militaire dictatuur.⁴

⁴ De drie dictators, Nasser, Sadat en Mubarak, die Egypte heeft gehad sinds 1952 zijn allemaal afkomstig uit het leger.

De MB trachtte de macht van de SCAF te doorbreken en ondanks dat zij claimden geen meerderheid in het parlement te willen en geen presidentskandidaat naar voren zou schuiven voerde de MB al gauw een meerderheidsstrategie. Voor de verkiezingen werd een politieke partij opgericht, de FJP (*Freedom and Justice Party*), die sterk bleef vasthouden aan de islamistische ideologie van de MB (Trager, 2016, p. 55). Waar al-Nahda overging op consensuspolitiek en een pragmatische politiek voerde, bleef de FJP vasthouden aan haar oude rigide en islamistische ideologie. Haar verkiezingscampagne baseerde zich op de invoering van de shari'a en haar primaire doel was om de conservatieve islamitische normen en waarden in de individuele levens en de maatschappij te versterken en te handhaven (al-Anani, 2011). Desalniettemin probeerde zij haar tegenstanders gerust te stellen dat ze niet de macht wilde grijpen met haar leus "participatie geen dominantie". De FJP won 37,6 procent van de stemmen in de parlementaire verkiezingen van 2011-12. Zij wilde echter de absolute meerderheid verkrijgen in het parlement om sterker te staan tegenover de macht van de SCAF en ging daarvoor een alliantie aan met de streng orthodoxe Nour Partij die net als de FJP pleitte voor de invoering van de shari'a. De samenwerking tussen de FJP en de Nour Partij is hét teken dat de MB een meerderheidsstrategie nastreefde in Egypte. Zij werkte louter samen met een partij die ze konden domineren.

Ondanks de absolute meerderheid in het parlement had de MB nauwelijks politieke macht in Egypte waar alle macht lag bij de president. Deze functie werd sinds het afzetten van Mubarak ingevuld door de SCAF en om hun macht te doorbreken begon de MB nog meer haar leus "participatie geen dominantie" geweld aan te doen. De presidentskandidaat van de FJP werd Mohammed Morsi die het op moest nemen tegen de militair Ahmed Shafiq. De presidentsverkiezing van juni 2012 won Morsi en de MB had hierdoor naast de absolute meerderheid in het parlement ook het presidentschap in handen. De meerderheidsstrategie van de MB pakte voor nu goed uit.

Morsi had vooral gewonnen omdat het volk de macht van de SCAF wilde inperken (Pargeter, 2016, p. 29). Na decennia van militaire regimes wilde het volk daadwerkelijke verandering en de MB was de enige serieuze optie daarvoor. Een onderzoek van het PEW-onderzoekscentrum toont aan dat 66 procent van het Egyptische volk een prominente plek voor de islam in de samenleving wilde (Bell, 2012). Het Egyptische volk werd tevens de vraag voorgelegd of zij liever de staatsinrichting van het conservatieve Saoedi-Arabië of het seculiere Turkije wilde hebben. Een meerderheid van 61 procent stemde voor het Saoedische model. Daarbij wilde 60 procent van het volk dat de Egyptische wetgeving gebaseerd zou zijn op de Koran. Het islamistische karakter van de MB was daarom zeer aantrekkelijk. Dit toont aan dat de FJP opereerde in een totaal andere omgeving dan al-Nahda. Het seculiere Tunesië vroeg om gematigde partijen en zodoende ontwikkelde al-Nahda zich tot post-islamistische partij. Egypte was totaal niet zo seculier als Tunesië en dus kon de FJP zich blijven profileren als islamistische partij.

Libië

Ten tijde van het regime van Muammar Khaddafi (1969-2011) was de MB een verboden organisatie en werd zij hardhandig vervolgd. Het resultaat van deze turbulente geschiedenis was dat de MB in Libië, net zoals al-Nahda in Tunesië, haar organisatie volledig opnieuw moest opbouwen in 2011. Toen opstanden uitbraken in Libië bleek de MB net zo voorzichtig en ambivalent als in Egypte. Enerzijds steeg zij boven zichzelf uit door zich op te werpen als belangrijke gesprekspartner van het regime (Pargeter, 2016, p. 79). Prominente Moslim Broeders zoals Abdelrazzak al-Aradi en Mohammed Aqeel voerden in eerste instantie gesprekken met het regime en vroegen om hervormingen die zouden leiden tot meer politieke vrijheid voor de Libische burgers. Zo wilde zij dat de staat ruimte liet voor het oprichten van NGO's en oppositiepartijen. Anderzijds vloog een prominent MB-lid, Alamin Belhaj, al gauw naar Qatar om te vragen voor financiële en militaire steun voor de oppositie. Deze steun kwam er en een uitgebreid wapenhandel netwerk werd ontwikkeld tussen het emiraat en de milities die gesteund werden door de MB. Een ander lid, Mohammed Abdulmalek, verklaarde dat de MB nu daadwerkelijk dacht aan een machtsgreep in Libië (Pargeter, 2016, p. 80).

Tijdens de revolutie wilde de MB de volledige macht te grijpen en probeerde hiervoor een meerderheid te creëren in de Libische oppositie. De MB sloot hiervoor allianties met twee belangrijke milities. Ten eerste werd samengewerkt met de Martelaren van 17 Februari Brigade die werd geleid door de oud-Minister van Defensie Fawzi Abu Katif (Pargeter, 2012, p. 81). Ten tweede sloot de MB een verbond met de Misurata stam en zijn militia (Sadiki, 2012). Libië is opgedeeld in 140 verschillende stammen waarvan de Misurata stam een van de grootste is. Doordat ook de Misurata stam brak met het regime en de kant koos van de MB wist de MB zich te onderscheiden in een land waar civiele organisaties decennialang waren verboden (Trauthig, 2018). De zwakke maar wijdvertakte clandestiene netwerken van de MB hebben hun vruchten afgeworpen en de allianties met de Misurata stam en de Martelaren van 17 Februari Brigade bleken doorslaggevend en zorgde voor de dominantie van de MB. Dit is toonaangevend bewijs dat de Libische MB een meerderheidsstrategie toepaste.

Ondanks de overheersende rol van de MB in de revolutie werd zij in eerste instantie uitgesloten van de in maart 2011 opgerichte Nationale Transitie Coalitie (NTC). De NTC was een seculiere, liberale en prowesterse politieke instantie die voor een stabiele machtstransitie moest zorgen. Doordat de NTC de MB niet opnam in de transitieregering had dit politieke orgaan echter weinig draagvlak (Pargeter, 2016, p. 84). In mei 2011 werd de MB daarom toegevoegd aan de NTC en verkregen haar leden belangrijke posities binnen de transitieregering. Zij leverde de minister van Economie en de minister van Religieuze Zaken af waardoor ze haar macht versterkte. Daarbij wist de MB op nationaal en lokaal niveau te profiteren van deze deelname aan de NTC. De MB veroverde namelijk een meerderheid in de stadsraden van Benghazi en Misrata, twee van de belangrijkste steden in Libië. Doordat zij een

meerderheid had vergaard in deze stadsraden en de meerderheid die zij had in de Libische oppositie wist de MB een belangrijke rol te spelen in de uitvaardiging van de Grondwet Verklaring op 3 augustus 2011. Hierin werd gesteld dat er na het afzetten van Khaddafi een Nationaal Generaal Congres gevormd zou worden waarin alle lokale stadsraden in vertegenwoordigd zouden worden. De MB wist zich hierdoor in het centrum van de macht te manoeuvreren (Pargeter, 2016, p. 84). Mede door inmenging van de NAVO en de VN werd Khaddafi op 20 oktober 2011 gedood.

Na de dood van Khaddafi werden de eerste vrije verkiezingen in Libië uitgeschreven waaraan ook de MB meedeed. In november hield zij haar eerste publieke bijeenkomst in Benghazi en sprak zij zich openlijk uit voor het invoeren van een democratie net als de Tunesische en Egyptische broederpartijen. Zij keek ernaar uit een islamistisch blok te creëren in het noorden van Afrika. Net als de al-Nahda partij stelde de Libische MB dat zij openstond voor samenwerking met andere politieke partijen. Dit is echter geen teken van consensuspolitiek of post-islamisering van de Libische MB. In het conservatieve Libië zou deze samenwerking geen ideologie-overstijgende coalitie opleveren. Tevens bleek de Libische MB helemaal niet open te staan voor samenwerking. Direct na de verkiezingen probeerde zij op ondemocratische wijze namelijk de volledige macht te grijpen.

De MB richtte in maart 2012 een politieke partij op in Libië genaamd de *Hizb al-'Adala wa al-Bina* (Partij voor Gerechtigheid en Opbouw, voortaan PGO). De partij werd geleid door Mohammed Sawan en richtte ze 25 verschillende partijkantoren op in het hele land om zo een breed draagvlak te creëren onder de bevolking. De PGO bleef rigide vasthouden aan het islamistisch gedachtegoed en wilde de shari'a invoeren in Libië. De invoering van de shari'a is echter geen heikel punt in Libië, zelfs de meer liberale partijen waren voorstanders van de implementatie van de shari'a (Pargeter, 2016, p. 91). De PGO kon zich daarom niet onderscheiden in het conservatieve Libië. Het islamisme van de PGO werd overmeesterd door de conservatievere salafistische en jihadistische partijen. Naast dit religieuze probleem was er een groot gebrek aan sociale en politieke expertise binnen de partij en een notoire geschiedenis van geheimzinnigheid en geweld (al-Gomati, 2014). Doordat de PGO zich niet had ontwikkeld tot een post-islamistische partij wist ze geen concrete politieke en economische plannen te ontwikkelen. De MB werd daarbij gewantrouwd door de bevolking die meer belang hecht aan de eigen stam dan politieke ideologieën en tevens door Khaddafi jarenlang was opgezet tegen de MB (Trauthig, 2018).

Het grootste probleem van de PGO was dat ze geen echt politiek programma had ontwikkeld, wat de liberalere Alliantie van Nationale Strijdkrachten (*National Forces Alliance*, voortaan NFA) wel had gedaan. Had de PGO zich ontwikkeld tot een post-islamistische partij dan had zij misschien beter weerstand kunnen bieden aan de NFA. De NFA onder leiding van Mahmoud Jibril bood de Libische bevolking naast een islamitische identiteit ook praktische oplossingen voor politieke, economische en maatschappelijke problemen en was daarom alles

wat de MB pretendeerde te zijn en meer (al-Gomati, 2014). Jibril was een vroom moslim mét een politieke en economische visie en ervaring in de Libische politiek die hij had opgedaan als Minister van Buitenlandse Zaken in de NTC en hoge ambtenaar in het regime van Khaddafi. Sawan, de leider van de PGO, daarentegen was een onbekende voor de Libische bevolking doordat hij jarenlang in ballingschap had geleefd tijdens het regime van Khaddafi en was nauwelijks charismatisch te noemen. Dit alles resulteerde in een uitermate teleurstellend resultaat voor de PGO in de parlementsverkiezingen van 2012. Van de 200 zetels in het Libische parlement waren 80 zetels gereserveerd voor politieke partijen, de andere 120 zetels waren weggelegd voor individuele kandidaten. Van de 80 beschikbare zetels won de PGO er maar 17 en werd de NFA de grote winnaar met 39 zetels. Door het verlies in de verkiezingen stapte de PGO weer af van haar toch al zwakke steun voor democratie en streefde ze ernaar alsnog een meerderheid te vergaren in de regering door haar tegenstanders uit te schakelen. Ondanks het verlies in de verkiezingen was de MB wel degelijk een belangrijke speler in de Libische politiek en voor verkiezingswinnaar NFA een geduchte tegenstander bleef.

Marokko

De Arabische Lente in Marokko brak uit op 20 februari 2011. De grootschalige volksbeweging die politieke hervormingen eiste noemde zich daarom de 20 Februari Beweging. De centrale eis van de beweging was de transformatie van Marokko's politieke systeem in een constitutionele monarchie. Door de enorme macht van de monarchie en de Makhzen, het aan de koning gelieerde staatsapparaat, durfde de MB niet deel te nemen aan de demonstraties. Desondanks was de 20 Februari Beweging succesvol. Al op 9 maart 2011 kondigde Koning Mohammed VI aan dat hij een nieuwe grondwet zou laten schrijven. De nieuwe grondwet werd ontwikkeld door een koninklijke raad en werd op 1 juli door het volk goedgekeurd middels een referendum. De nieuwe grondwet voerde een aantal belangrijke veranderingen door (Hissouf, 2016). Het stelde vast dat de premier, die door de koning werd aangesteld, moest voortkomen uit de grootste partij in het parlement. Dit was voor 2011 niet het geval waardoor de koning altijd de volledige vrijheid had in het aanstellen van de premier en zodoende grote invloed kon uitoefenen op de regering. De koning koos ervoor om de PJD (*Parti de la Justice et Développement*) nooit op te nemen in de regering ook al had zij de parlementsverkiezingen gewonnen. De PJD werd namelijk gezien als een bedreiging voor de macht van de monarchie (Yildirim, 2018). Door de invoering van een nieuwe grondwet had de PJD nu de kans om, als zij een verkiezingsoverwinning zou boeken, toe te treden tot de regering.

Er zijn echter wel kanttekeningen te plaatsen bij de doorgevoerde hervorming (Sater, 2011). De Marokkaanse monarchie heeft al vaker hervormingen doorgevoerd maar tot een echte machtsverschuiving heeft het nooit geleid. Voorgaande hervormingen hebben de monarchie juist alleen maar sterker gemaakt. Alhoewel de inclusie van politieke partijen het

regime in Marokko democratisch doet lijken worden zij louter gebruikt als zondebok. Het is de koning die beleid voert maar zodra er onvrede over dit beleid is geeft de koning de schuld aan de politieke partijen.

In tegenstelling tot Tunesië, Egypte en Libië waren parlementaire verkiezingen in Marokko niks nieuws. De PJD was al jaren een van de meest populaire partijen en wist ook in 2011 de bevolking te overtuigen. Zij won 22,8 procent van de stemmen, bijna twee keer zoveel als de Istiqlal Partij, die tweede werd met 11,9 procent van de stemmen. De overwinning van de PJD zorgde echter niet voor een absolute meerderheid wat zij ook niet nastreefde. In tegenstelling tot de FJP in Egypte volgde de PJD geen meerderheidsstrategie maar voerde zij consensuspolitiek. De PJD was altijd een partij geweest die tegenwicht bood aan de monarchie maar altijd openstond voor samenwerking en loyaal bleef aan de koning (*The Economist*, 2011). Alhoewel de PJD kritiek had op de status quo en de corruptie van de monarchie en de Makzhen, werkte zij goed samen met de monarchie ook al kwam dit niet overeen met haar eigen visie. Daarbij heeft de PJD, in tegenstelling tot de FJP in Egypte en de MB in Libië, nooit de ambitie geuit om de totale macht over te nemen door de koning af te zetten. Dit is kenmerkend voor de pragmatische consensuspolitiek die zij voerde. Zij had ervoor kunnen kiezen om net als de PGO of de FJP het momentum van de Arabische Lente te gebruiken om de volledige macht te grijpen en een islamitische staat te creëren maar koos ervoor om te werken binnen het democratische proces en de liberale samenleving in stand te houden. Daarbij wilde zij al helemaal niet de shari'a invoeren. De PJD was namelijk, zoals gezegd, vanaf de jaren 2000 geleidelijk aan al afgestapt van het islamistische gedachtegoed van de MB en had zich ontwikkeld tot post-islamistische partij (Wegner & Pellicer, 2009). De gunstige verkiezingsuitslag voor de PJD was vooral te danken aan haar deugdelijke, onkreukbare imago (BBC, 2011) en haar succesvolle campagne tegen corruptie (al-Yaakoubi & Markey, 2016). Koning Mohammed VI kon daarom na de verkiezing niet anders doen dan Abdelillah Benkirane, de politieke leider van de PJD, aan te stellen als premier. Hij vormde een ideologie-overstijgende coalitie en creëerde hiermee voldoende draagvlak om langdurig te kunnen regeren.

Syrië en de globalisering van de machtsgreep

De ontwikkelingen in Noord-Afrika tijdens de Arabische Lente van 2011 gaf het Syrische volk de motivatie een eigen revolutie te ontketenen (al-Om in Sadiki, 2014). De revolutie mondde uit in een gruwelijke burgeroorlog die nog steeds bezig is waarin verschillende milities, organisaties en landen naast elkaar strijden tegen President Bashar al-Assad maar vooral ook tegen elkaar strijden. Er is nauwelijks eenheid binnen de Syrische oppositie mede door de inmenging van internationale politieke actoren zoals Saoedi-Arabië, Qatar, Turkije en Iran. Om enige eenheid te creëren binnen de Syrische oppositie werden Lokale Coördinatie Comités (voortaan LCC) gevormd. De LCC's probeerden de oppositiegroepen enigszins gecoördineerd

te laten samenwerken maar slaagde daar nauwelijks in vanwege een gebrek aan draagvlak. De MB vormde samen met verschillende LCC's en de Damascus Declaratie (een Syrische oppositiegroep die al bestond sinds 2005) in augustus 2011 de Syrische Nationale Raad (SNR). In navolging van de groeiende macht van de MB in Noord-Afrika kwam nu ook de Levant onder invloed van de MB. De opkomst van de Syrische MB werd lange tijd positief beoordeeld omdat ze recente successen had geboekt in Noord-Afrika (Lefevre, 2013). Hierdoor had zij een sterke reputatie opgebouwd in de regio. De reputatie van de MB als belangrijkste oppositiegroep van het Ba'ath regime dateert van de opstand in Hama in 1982. Daarnaast was de MB kapitaalkrchtig en zorgde zij voor de steun van Turkije en Qatar aan de Syrische oppositie.

Net als in Egypte en Libië beschouwde de Syrische MB de opstand als een kans de macht te grijpen in Syrië. Zij trachtte dit niet te doen door een ideologie overstijgende coalitie te vormen maar werkte louter samen met ideologisch verwante partijen. De SNR werd opgericht in Istanbul en was een poging van de MB om samen met de Turkse President Erdogan haar invloed op de Syrische burgeroorlog te vergroten. Door de steun van de Turkse president wist de MB de leiding te nemen over de SNR en infiltreerde haar leden verschillende LCC's en de Damascus Declaratie (Hassan, 2013). Waar de LCC en DD in eerste instantie weerstand leken te bieden aan de MB werden ook deze facties sterk beïnvloed door de islamisten. Desalniettemin werd de SNR nooit een brede coalitie. De MB had geen hechte banden meer met de Syrische bevolking nadat zij al drie decennia verbannen was uit Syrië. Zij kon daarom geen steun vinden bij de meerderheid van het volk. Daarbij mislukte de meerderheidsstrategie van de MB toen zij probeerden allianties te smeden met een groot aantal Syrische militias zoals het Vrije Syrische Leger (Philips, 2016, p. 113-114), de Tawhied Brigade en de Farouq Brigade (Hassan, 2013). De Tawhied Brigade en de Farouq Brigade hadden sterkere banden met andere organisaties zoals al-Nusra, de Syrische afdeling van al-Qaida, en later met ISIS (Islamitische Staat in Irak en Syrië) en de VSL brak de banden met de MB om zo meer steun te krijgen uit het westen die het nog steeds niet aandurfd en om met de MB samen te werken.

Door het mislukken van de SNR greep Qatar in en haalde ook zij haar banden aan met de MB om invloed uit te oefenen op de Syrische burgeroorlog en haar macht in de regio te vergroten (Blanga, 2017). In november 2012 werd in Doha de Nationale Coalitie voor Syrische Revolutionaire en Oppositie Krachten (voortaan Coalitie) opgericht. De SNR werd opgenomen in de Coalitie en de MB werd ook in deze politieke organisatie de leidende partij (Blanga, 2017). De banden tussen de Coalitie en de VSL werden in de loop van de tijd versterkt.

Zoals gezegd steunden Qatar en Turkije de MB in de Syrische burgeroorlog en door de verkiezingsoverwinningen van de MB in Noord-Afrika zagen deze twee landen de kans om via de MB hun eigen invloed in de regio te vergroten. De Arabische Lente was de perfecte mogelijkheid voor Qatar om haar regionale macht verder uit te breiden. De relatie tussen Qatar en de MB was sterk vanwege de belangrijke rol die de MB had gespeeld in de opbouw

van de Qatarese staat en de belangrijke rol van Yusuf al-Qaradawi bij al-Jazeera als “tv-sheikh” (*global mufti*). De relatie tussen Qatar en de MB is echter tweezijdig. Enerzijds ziet Qatar de MB als een ideologische rivaal omdat het wahhabisme⁵ van Qatar ideologisch gezien niet is te verenigen met het islamisme van de MB (Baskan, 2016, p. 111-113). Anderzijds is de relatie met de MB vooral pragmatisch (Roberts, 2014). Alhoewel er ideologische verschillen zijn wordt de MB vooral gebruikt als middel om de regionale macht van Qatar te vergroten. Het islamisme is namelijk een populairdere ideologie dan het wahhabisme. De verschillende vertakkingen van de MB in de regio werden in hun machtsgreep daarom sterk gesteund door het emiraat. De Qatarese steun voor de MB is terug te zien in de miljoeneninvesteringen van Qatar in bijvoorbeeld Tunesië en Egypte. Het Qatarese Fonds voor Ontwikkeling investeert miljoenen in de Tunesische banenmarkt (welke industrie wordt niet duidelijk) om duizenden banen te creëren voor de ontevreden jongeren (website van Qatar Fund for Development, datum onbekend). Daarnaast investeert de Qatarese al-Majda groep 200 miljoen dollar in Tunesië om het toerisme te bevorderen (United News of India, 2018). Qatar staat met deze investeringen bovenaan de lijst met grootste buitenlandse investeerders in Tunesië. De investeringen in Egypte waren nog groter. Gesproken wordt van 18 miljard dollar aan investeringen om de sociaaleconomische problemen in het land en de werkloosheid aan te pakken (al-Qassem, 2014). Tevens is de rol van al-Jazeera als propagandamachine bij het ondersteunen van de MB tijdens haar machtsgreep niet te onderschatten (Morsy, 2013). Vanaf het begin van de Arabische Lente steunde al-Jazeera alle volksoptstanden en verspreide ze de ideologie van de MB. Een groot nadeel van deze steun is dat Qatar het ambivalente karakter van de MB verder versterkte omdat Qatar zelf moeilijk als democratisch land beschouwd kan worden (Baskan, 2016, p. 113). De steun van Qatar voor de MB werkte daarom ook averechts. Er was grote angst bij de bevolking in de regio dat de MB eenzelfde autoritair regime als in Qatar wilde vestigen na de revoluties.

De MB was tevens enorm belangrijk voor Turkije. Waar Qatar miljarden kon uit geven die het land verdient met de gaswinning kon Turkije alleen ideologische en diplomatieke steun bieden. De MB werd tijdens de Arabische Lente door Erdogan gebruikt om de Turkse invloedssfeer uit te breiden. De Turkse steun voor de MB wordt onder andere duidelijk aan de hand van het Verdrag van Vriendschap en Samenwerking dat getekend werd door Tunesië en Turkije op 15 september 2011 (Turkse staat op mfa.gov.tr, datum onbekend). Het verdrag mondde uit in een intensieve samenwerking tussen de twee landen op het gebied van defensie, economie, politiek, wetenschap en technologie. Daarnaast leende Egypte één miljard dollar van Turkije in 2012 (Reuters, 2012) en werd het toerisme in Egypte gestimuleerd door Turkse media (Pargeter, 2016, p. 41). Erdogan was daarnaast een van de eerste buitenlandse staatshoofden die een officieel bezoek bracht aan Egypte tijdens het

⁵ Het wahhabisme is een extreem conservatieve stroming van de soennitische islam en is de leidende ideologie van Qatar en Saoedi-Arabië.

presidentschap van Morsi (Kotan, 2017). In 2012 verbleef Erdogan samen met de Emir van Qatar in Egypte. De drie staatshoofden vergaderden hier uitvoerig over hun plannen voor het creëren van een islamistische halvemaan. Alhoewel Erdogan in eerste instantie zijn vriendschap met al-Assad wilde behouden koos hij er vanaf augustus 2011 voor om de oppositie in Syrië te steunen en een machtsovername van de MB in de regio te bevorderen (Philips, 2016, p. 34-36). De Syrische oppositie onder leiding van de MB kreeg zendtijd in de Turkse media en de wapentoevoer naar Syrische pro-MB milities liep veelal via Turkije (Gurpinar, 2015).

Vanwege de goede relaties van Qatar en Turkije met Iran werd de relatie tussen de MB en Iran ook steeds sterker. Qatar had een goede relatie met Iran omdat beiden landen een gasveld in de Perzische Golf delen, zij hierdoor samen grote economische belangen hebben en zij daardoor ook belangrijke partners van elkaar zijn in de geostrategische politiek (Baskan, 2016, p. 51-52; Philips, 2016, p. 37-39). Turkije had goede banden met Iran vanwege hun gedeelde belangen in de Koerdische kwestie. Zowel Iran als Turkije hebben een Koerdische bevolking die al jaren onafhankelijkheid zoekt en beide staten hebben daarom toenadering tot elkaar gezocht. De MB zelf had tevens al tijden goede banden met Iran. Al jaren steunt Iran namelijk de Palestijnse MB-afdeling Hamas in hun strijd tegen Israël. Om de relatie met Iran te verstevigen en daarmee de machtsgreep te consolideren bracht Mohammed Morsi na zijn verkiezingsoverwinning snel een bezoek aan Iran om de banden met dit land te verstevigen (George & Awad, 2012). Morsi wilde de relatie met Iran versterken om een strategische balans te creëren in de regio. Het is daarnaast niet ondenkbaar dat Iran de relatie met Morsi wilde versterken om de macht van de SCAF in te perken. De SCAF heeft al decennialang sterke banden met de Verenigde Staten door wapenhandel en gezamenlijke trainingsmissies. Door de macht van de SCAF aan banden te leggen door de Egyptische MB te steunen zou ook de invloed van de Verenigde Staten in Egypte en daarmee de regio afnemen.

Dit alles toont aan dat de machtsgreep van de MB in 2011 niet losgezien kan worden van geostrategische machtspeken die uitgevochten werden door Qatar, Turkije en Iran. De steun van deze drie landen zorgden ervoor dat het er voor even op leek dat de MB haar macht zou kunnen uitbreiden en consolideren. Niets bleek minder waar.

Conclusie

Wat in dit hoofdstuk in ieder geval duidelijk moet zijn geworden is dat de macht van de MB halverwege 2012 door de verkiezingsoverwinningen in Noord-Afrika en de steun uit Qatar en Turkije op een hoogtepunt was beland. Ofwel door consensuspolitiek ofwel door een meerderheidsstrategie wisten de MB-partijen een overwinning te behalen in bijna alle parlementsverkiezingen. Al-Nahda voerde vanaf het begin van haar verkiezingscampagne consensuspolitiek en won daarmee een leidende rol in de coalitieregering. De Egyptische FJP voerde een meerderheidsstrategie ondanks kortstondige beloftes voor samenwerking en

consensus. De Libische MB voerde tijdens de revolutie (die veel langer duurde dan in Tunesië en Egypte) een meerderheidsstrategie door allianties te smeden met twee van de grootste milities. Tijdens de verkiezingscampagne pretendeerde de PGO echter te willen samenwerken met andere politieke partijen maar toen zij verloor in de verkiezingen stapte zij weer af van consensuspolitiek en trachtte ze alsnog een meerderheid te behalen in de regering. De Marokkaanse PJD voerde net als al-Nahda consensuspolitiek doordat zij al jaren was geïntegreerd in de Marokkaanse politiek en kon ze zich goed aanpassen aan de nieuwe politieke situatie door samen te werken met andere partijen in een coalitie. Het valt tevens op dat de PJD en al-Nahda nooit hebben gepleit voor de invoering van de shari'a. In respectievelijk Marokko en Tunesië was geen plek voor islamisme en dus hebben zij zich ontwikkeld tot post-islamistische partijen. De PGO en de FJP pleitte daarentegen wel voor de invoering van de shari'a. Omdat respectievelijk Libië en Egypte veel conservatiever van aard zijn was dit geen verkeerde keuze maar een gebrek aan concrete politieke plannen brak hun uiteindelijk op.

In het volgende hoofdstuk zal ik aantonen dat de partijen die een consensuspolitiek hebben nagestreefd het meest succesvol zijn geweest in het behouden van hun macht. De partijen die een meerderheidsstrategie toepasten en eenzijdig de macht probeerden te grijpen zijn vanaf de herfst van 2012 het slachtoffer geworden militaire machtsgrepen. Zelfs met de hulp van Qatar, Turkije en Iran kon de MB niet de islamistische halvemaan creëren die het zo graag wilde.

Hoofdstuk 3:

De val van de Moslim Broederschap na de Arabische Lente

Na de parlementaire en presidentsverkiezingen van 2011-12 wist de MB zich in het midden van de Noord-Afrikaanse politiek te manoeuvreren. In Egypte wist de FJP de eerste vrij verkozen president van het land af te leveren en had het een absolute meerderheid in het parlement door de samenwerking met de Nour Partij. Mohammed Morsi's verkiezing betekende echter niet dat de FJP rustig kon gaan regeren. Ondanks het verlies in de presidentsverkiezingen was het leger, vertegenwoordigd door de SCAF, nog steeds enorm machtig in Egypte. Enerzijds probeerde Morsi de SCAF te vriend te houden door ze te integreren in de regering. Anderzijds ging Morsi openlijk de strijd aan met de SCAF door belangrijke militairen te ontslaan en het veiligheidsapparaat te zuiveren. Deze tweeslachtige houding zorgde ervoor dat Morsi van twee kanten werd aangevallen. De SCAF probeerde zich te verzetten tegen de zuivering van het veiligheidsapparaat en de bevolking vroeg Morsi om nog harder op te treden tegen het leger. Morsi kon zich uiteindelijk niet volledig committeren aan één aanpak en werd daarom in juli 2013 afgezet door de SCAF. Tevens had de FJP zich niet ontwikkeld tot post-islamistische partij en bleef zij vasthouden aan het islamisme. Vanaf april 2013 kwamen civiele organisaties in opstand tegen de plannen van de FJP om de shari'a in te voeren. Hoe belangrijk de rol van Egypte is in de regio bleek uit de weerslag van deze gebeurtenissen in de gehele regio. Toen Morsi's macht op zijn hoogtepunt was aan het einde van 2012 werden de posities van de PGO, al-Nahda en de PJD versterkt, maar vanaf het moment dat Morsi werd afgezet raakten deze partijen ook ernstig verzwakt. Dit is ook niet verwonderlijk. Egypte is het grootste land in de regio met 95 miljoen mensen. Bovendien is Egypte het geboorteland van de MB. Alle ogen waren daarom gericht op Egypte en wordt daarom in dit hoofdstuk als eerste behandeld.

Na de val van Morsi te hebben behandeld wordt Libië onderzocht. Zoals in het vorige hoofdstuk duidelijk is geworden was de PGO in Libië niet de grootste partij geworden. De PGO voerde daarom een meerderheidsstrategie en probeerde haar politieke vijanden te verslaan door de implementatie van de Politieke Isolatie Wet (voortaan PIW). De PIW was de manier voor de MB in samenwerking met de Misurata stam om haar politieke vijanden uit te sluiten van de politiek. Zij trachtte haar tegenstanders te vervangen met islamisten. Dit toont aan dat de PGO net als de FJP vast bleef houden aan het islamisme. Alhoewel de PGO in eerste instantie successen boekte met de PIW werd ze uiteindelijk alsnog slachtoffer van de aanhoudende burgeroorlog in Libië die door de campagne van Generaal Haftar was verergerd.

In tegenstelling tot Egypte wist al-Nahda in Tunesië geen absolute meerderheid te vergaren en moest het samenwerken met andere politieke partijen. Dit zorgde ervoor dat al-Nahda zich ontwikkelde tot post-islamistische partij en haar pragmatische consensuspolitiek verder uitwerkte. Deze transitie ging echter niet zonder slag of stoot. Met de overwinning van

Morsi in Egypte voelde al-Nahda zich versterkt en probeerde zelfs zij voor even haar macht uit te breiden. Haar machtspolitiek en interne verdeeldheid over de te nemen koers zorgde ervoor dat al-Nahda's regering bekritiseerd werd door haar coalitiegenoten. Na de val van Morsi ging al-Nahda gauw weer over op de meer flexibele consensuspolitiek en heeft de post-islamisering van al-Nahda ervoor gezorgd dat zij tot de dag van vandaag een belangrijke partij is in de Tunesische politiek die volledig heeft gebroken met de MB.

Net als al-Nahda wist de PJD in Marokko een verkiezingsoverwinning te behalen in 2011 maar had zij geen absolute meerderheid. De PJD moest daarom een coalitie vormen met andere politieke partijen. Voor de PJD ging dit een stuk gemakkelijker dan al-Nahda omdat zij al jaren geïntegreerd was in de politiek. Desalniettemin was de regeerperiode van de PJD problematisch en wist zij uiteindelijk niet de hervormingen van de Arabische Lente te consolideren en uit te breiden. De monarchie en de Makhzen bleek te sterk voor de PJD en hielden de touwtjes stevig in handen. De PJD bleef echter wel een post-islamistische partij en heeft nooit gevraagd voor de implementatie van de shari'a, de oprichting van een islamitische staat of het afzetten van de koning. Zij bleef goed samenwerken met anderen en paste zich aan binnen de status quo.

Aan het einde van het hoofdstuk wordt wederom de machtsgreep van de MB vanuit een geostrategisch perspectief bestudeerd. In de laatste paragraaf worden Saoedi-Arabië, Rusland en de Verenigde Staten uitvoerig besproken en wordt aangetoond dat Qatar en Turkije hun eigen machtsgreep niet konden consolideren. Mede hierdoor wist de MB haar macht niet te vast te houden.

Egypte

Met de verkiezing van Mohammed Morsi als Egyptische president in juni 2012 was er enorm optimisme ontstaan binnen de MB. De MB was van illegale partij onder Nasser tot gedoogde maar niet legale oppositiepartij onder Mubarak geëvolueerd tot regeringspartij. Morsi en de FJP bleven vasthouden aan een meerderheidsstrategie en trachtte de macht van de SCAF te doorbreken om zo een islamitische staat te creëren. Alhoewel de hoogste functie in het land toebehoorde aan de MB was de SCAF nog altijd een zeer machtige instantie. De houding van Morsi tegenover de SCAF was echter tegenstrijdig. In een overwinningsspeech op het Tahrir plein leek Morsi het volk op te zwepen tegen de macht van het leger en riep de secretaris-generaal van de FJP, Mohammed Beltagi, "weg met de militaire heerschappij". Aan de andere kant prees Morsi de diensten die het leger had bewezen voor Egypte en nam hij leden van de SCAF op in de regering. Zodoende kwam het Ministerie van Defensie en het Ministerie van Binnenlandse Zaken in de handen van de SCAF. Het Ministerie van Onderwijs en het Ministerie van Justitie ging naar de FJP. Morsi werkte totaal niet samen met andere politieke partijen naast de Nour Partij en hield alles binnen eigen kring. Alhoewel Morsi de SCAF te vriend wilde houden door hoge functies aan militairen te geven wilde hij ook de macht van de SCAF

inperken. Door het nepotisme van de FJP wist zij geen breed draagvlak te creëren voor een beslissende confrontatie met het leger (Pargeter, 2016, p. 40).

Er waren echter meer problemen met Morsi en de FJP. Morsi was nauwelijks een charismatische politicus te noemen en profileerde zichzelf meer als imam dan president (Pargeter, 2016, p. 36). De keuze van de FJP voor Morsi als presidentskandidaat leek uiteindelijk meer pragmatisch dan ideaal. Morsi was namelijk geen einzelgänger en kon daarom de eenheid binnen de partij behouden (Trager, 2016, p. 133-137). Desalniettemin leek het alsof de FJP zelf verrast was door haar overwinning aangezien zij regeerde zonder enig politiek en economisch plan (Pargeter, 2016, p. 36). Dit resulteerde in een zeer reactieve politiek waarbij Morsi altijd te laat handelde. De FJP vestigde haar hoop op het hervormen van het individu door het verspreiden van een sterk islamitisch moraal zoals Hassan al-Banna dat voor ogen had. Ze verwarde hiermee moralisme met politiek. Als de meerderheid van het volk zou voldoen aan deze visie dan zou de MB eindeloos kunnen regeren. Dit is een vorm van utopische politiek dat geen concreet politiek programma behelst. Deze utopische samenleving moest tot stand komen via het al-Nahda project (niet te verwarren met de Tunesische politieke partij). Het project richtte zich op “de emancipatie van het volk en het leggen van eenieders lot in hun eigen handen” (Pargeter, 2016, p. 33). De FJP wilde de Egyptische burger hervormen om zo een islamitische staat te creëren. Dit plan resoneerde met de ideologie van Hassan al-Banna maar is meer een religieuze missie van de lange termijn dan een politiek plan dat onmiddellijk de politieke en economische crisis waarin Egypte verkeerde op kon lossen. Daarnaast kunnen wel een aantal concrete politieke maatregelen vastgesteld worden (Fayed, 2011). Zo wilde de FJP de financiële steun uit de Verenigde Staten verminderen, de banden met Israël bevriezen en de Palestijnse kwestie en Hamas steunen. Dit toont echter aan dat zij niet openstond voor samenwerking met de westerse wereld en juist de Arabische wereld wilde verenigen. Het moge duidelijk zijn dat het islamisme leidend was bij de FJP.

Om zijn macht verder uit te breiden probeerde Morsi vanaf augustus 2012 meer invloed te krijgen over de inlichtingendiensten en justitie door tegenstanders te ontslaan. Tegenstanders van de MB werden echter niet alleen gezien als politieke tegenstanders maar ook als vijanden van de islam (Trager, 2016, p. 4). Morsi kreeg in augustus de mogelijkheid om belangrijke mensen binnen de inlichtingendiensten te ontslaan door een aanval van een militante groepering waarbij zestien soldaten gedood werden in de Sinai. Mourad Mowafi, het hoofd van de inlichtingendienst, legde de schuld van deze aanval volledig bij Morsi en begon een openlijke campagne tegen de regering van de FJP. Hij stelde dat hij al had gewaarschuwd voor een mogelijke aanval en dat Morsi dit negeerde. De onrust in het land groeide en Mowafi bleef Morsi bekritisieren. De MB was bang dat er een staatsgreep gepleegd zou worden door de veiligheidsdiensten en het inlichtingenapparaat. Morsi trad daarom hardhandig op en ontsloeg Mowafi. Daarna volgden andere prominente figuren in het veiligheidsapparaat, de SCAF en de inlichtingendiensten. Aangezien grote delen van de bevolking al veel eerder eiste

dat het leger aangepakt zou worden, vergrootte Morsi hiermee zijn populariteit. Ook ontsloeg Morsi zijn Minister van Defensie (tevens het hoofd van de SCAF) en de commandanten van de marine en de luchtmacht. Morsi dacht de vacante posities op te kunnen vullen met sympathisanten van het islamisme. Hiermee dacht hij zijn eigen macht te kunnen vergroten en aanzienlijke macht te krijgen over het veiligheidsapparaat. Desalniettemin kwam het niet tot echte hervormingen in de verhoudingen tussen de FJP en de SCAF. Hiervoor had Morsi het hele veiligheidsapparaat moeten ontmantelen. In plaats daarvan gaf Morsi de SCAF misschien juist nieuw elan door de oude garde te ontslaan en een nieuwe generatie militairen aan de macht te helpen (Pargeter, 2016, p. 46-47). Tekenend hiervoor is de aanstelling van generaal Abdelfattah al-Sisi als Minister van Defensie. Een jaar later zou hij de militaire staatsgreep leiden tegen Morsi. Morsi eindigde de machtsvertoning door op 12 augustus een grondwettelijk amendement door te voeren waarmee hij de volledige uitvoerende en wetgevende macht kreeg. Deze actie betekende een fundamentele verandering in de verhouding tussen de MB en het leger (Fahim, 2012). Volgens de MB was de machtsuitbreiding van Morsi louter een manier om de revolutie te beschermen, maar veel tegenstanders zagen het als een staatsgreep van de MB (Kirkpatrick & al-Sheikh, 2012). Een echte staatsgreep of niet, het is tekenend voor de meerderheidsstrategie en machtspolitiek die de FJP voerde.

Na de ontwikkelingen in augustus durfde Morsi in oktober 2012 de strijd aan te gaan met het justitiële apparaat. Het Openbaar Ministerie van Egypte was onder vuur komen te liggen nadat zij 24 pro-Mubarak strijders had vrijgesproken die waren beschuldigd van moord tijdens de revolutie. Morsi probeerde gebruik te maken van dit momentum door de Openbare Aanklager van Egypte, Abdel Megid Mahmoud, na het impopulaire vonnis te ontslaan. Het publiek zag Mahmoud echter niet als een even groot kwaad als het leger. Morsi kreeg daarom niet de steun die hij wel kreeg in zijn strijd met Mowafi en de SCAF. Het leverde Morsi zelfs forse kritiek op van zijn tegenstanders. Mahmoud bleef daarom aan als Openbare Aanklager en Morsi zat in de problemen. Om hieruit te komen voerde Morsi op 2 november 2012 een nieuw amendement door waarmee hij zichzelf ook boven de rechtgevende macht zette en niet vervolgd kon worden voor zijn eigen acties. De amendementen van 12 augustus en 2 november zorgden er samen voor dat Morsi nu in theorie volledig de baas was over alle drie de takken van de overheid: de uitvoerende macht, de wetgevende macht en de rechtsprekende macht. Dit is wederom een goed voorbeeld van de meerderheidsstrategie die de MB voerde. Alhoewel de MB het formuleerde als een manier om de revolutie te beschermen tegen de SCAF (Pargeter, 2016, p. 46-47) was het gewoon een machtsgreep en een manier om de SCAF en justitie de baas te zijn (Kirkpatrick & al-Sheikh, 2012). Het laat zien dat de MB dacht alles te mogen en kunnen doen na hun overwinningen in de verkiezingen. Het toont tevens aan dat de Egyptische MB totaal geen pluralistische, progressieve of gematigde beweging was (al-Anani, 2014).

De meerderheidsstrategie van Morsi en de FJP gaf Morsi misschien wel meer macht maar creëerde meer vijanden dan vrienden en kan daarom als een mislukking gezien worden. Groeperingen uit de civiele maatschappij zoals jongerenactivisten, vrouwenrechtenactivisten, mensenrechtenactivisten, journalisten, media persoonlijkheden en politieke oppositiepartijen verenigden zich vanaf april 2013 in de Tamarod beweging (Pratt & Rezk, 2019). De Tamarod beweging keerde zich tegen Morsi en zag de MB als een grote bedreiging voor de democratie in Egypte. De MB was volgens hen een onbetrouwbare, geheimzinnige, gewelddadige en verraderlijke beweging die in essentie de vijand was van de moderne politiek. Vrouwenrechtenactivisten en kopten waren bang tweederangsburgers te worden door de islamisering van Egypte. Jongerenorganisaties zagen de MB vooral als een organisatie van oude mannen en mensenrechtenactivisten waren bang voor de invoering van de shari'a. Ondertussen bleek Morsi geen enkele oplossing te kunnen vinden voor de economische crisis waarin Egypte verkeerde. De SCAF maakte gebruik van de kritiek die de Tamarod beweging uitte op Morsi en onder leiding van Minister van Defensie al-Sisi verenigde de Egyptische oppositie zich en werd hij de grootste bedreiging voor het regime van Morsi (Pargeter, 2016, p. 62). Al-Sisi stelde op 23 juni een ultimatum aan Morsi om tot een oplossing te komen voor de chaos waarin Egypte verkeerde. Hier had Morsi geen antwoord op en werd op 3 juli door de SCAF onder huisarrest geplaatst. Na het afzetten van Morsi werd de FJP ontbonden en de MB verboden. Veel leden van de MB werden gedood, gearresteerd of vluchtten naar het buitenland. De MB's meerderheidsstrategie was volledig mislukt. Abdelfattah al-Sisi werd de nieuwe president van Egypte en is nog steeds aan de macht. De val van Morsi had grote gevolgen voor de MB in de rest van de regio.

Libië

De PGO had in Libië geen meerderheid weten behalen en was niet eens de grootste partij geworden. De liberale NFA onder leiding van Mahmoud Jibril werd de grootste partij in het parlement en begon het proces om een regering te vormen. De grootheidswaanzin van de PGO leidde ertoe dat zij ondanks het verlies in de verkiezingen alsnog een meerderheid probeerde te behalen in de regering. De PGO was de tweede partij van Libië en verwachtte daarom aanzienlijke posities te verkrijgen in de nieuwe regering van de NFA (Pargeter, 2016, p. 94). Jibril weigerde echter de PGO op te nemen in de regering. Daarom steunde de PGO de kleine Nationale Front partij (voortaan NF) waar zij aanzienlijke invloed op dacht te kunnen uitoefenen. De NF had maar drie zetels gewonnen in de verkiezingen maar had een sterke reputatie vanwege haar grote rol in de revolutie. De PGO steunde Mustafa Abu Shagur van de NF als premier. Shagur won mede dankzij de steun van de PGO de strijd met Jibril en werd de eerste premier van Libië. Daarnaast werd Mohammed al-Magarief, de leider van de NF, gekozen als voorzitter van het parlement (Sadiki, 2012). De MB had hiermee twee sympathisanten op twee van de machtigste posities van Libië. Voor de steun die zij verleende

aan Abu Shagur verwachtte de MB tien ministerposten en de positie van vicepremier waardoor de PGO een meerderheid zou hebben binnen de regering. De MB overspeelde haar hand en kreeg maar vier ministersposten. De MB leidde hierdoor een motie van wantrouwen van het parlement tegen Abu Shagur die kort na zijn verkiezing alweer werd afgezet. Met “maar” vier ministerposten zou de PGO moeten samenwerken, zouden ze hun eigen visie niet kunnen doordrukken en zouden ze compromissen moeten gaan sluiten. Hier stond zij niet voor open en dus bleef zij volharden in haar meerderheidsstrategie.

De PGO schoof een eigen premier kandidaat naar voren, Mohammed al-Harari, die het op moest nemen tegen de onafhankelijke liberaal Ali Zidan die werd gesteun door de NFA. Zidan won de verkiezing dankzij zijn onafhankelijke status (Pargeter, 2016, p. 96). De PGO had verloren maar kreeg van Zidan alsnog vier ministeries waaronder het belangrijke Ministerie van Olie en werd een MB-lid vicepremier. De organisatie die al decennialang geen rol heeft kunnen spelen in Libië, geen overwinning behaalde in de parlamentsverkiezingen en de verkiezing voor premier verloor, wist toch de vicepremier af te leveren en vier ministerposten te veroveren. De MB had meer politieke macht dan hun populariteit zou moeten toestaan (Pargeter, 2016, p. 97). De PGO vond dit echter niet genoeg en gaf haar meerderheidsstrategie nog steeds niet op. Zij probeerde haar macht wederom uit te breiden.

Nadat alle verkiezingen in 2012 achter de rug waren moest Libië opnieuw opgebouwd worden. Een van de belangrijkste vragen die beantwoord moest worden was: wat moet er gebeuren met de mensen die overheidsposities bekleedde ten tijde van het oude regime? Deze vraag moest beantwoord worden door de Politieke Isolatie Wet (PIW). De PIW werd de manier voor de MB om meer politieke macht te krijgen (Knecht, 2013; Pargeter 2016, p. 98-101). De MB wilde met de PIW iedereen die een belangrijke positie binnen het regime van Khaddafi had bekleed uitsluiten van de politiek. Tevens zou iedereen die in een andere capaciteit voor Khaddafi had gewerkt, bijvoorbeeld in een van zijn bedrijven, uitgesloten worden van de politiek. Voor de MB was dit een manier om haar politieke tegenstanders dwars te zitten. Velen in de NFA hadden namelijk ooit een positie bekleed in het oude regime, zo ook Jibril zelf. Tevens waren de premier, Zidan, en voorzitter van het parlement, al-Magarief, diplomaten geweest onder Khaddafi in de jaren '70. Om de PIW te implementeren maakte de MB gebruik van de Misurata stam die haar militie inzette om met geweld te lobbyen voor de invoering van de wet en tevens uitvoerig demonstreerde en wegen blokkeerde tot de MB haar gewenste PIW had (Kersten 2014; BBC, 2015). De steun van de Misurata stam voor de PIW moet daarom gezien worden als onderdeel van de machtsgreep van de MB (al-Ahram, 2013) en is daarom tekenend voor de meerderheidsstrategie van de PGO.

Het eerste belangrijke slachtoffer van de PIW was de voorzitter van het parlement, al-Magarief. Al-Magarief was decennialang onderdeel van de oppositie in Libië maar was in de jaren '70 ambassadeur in India en was dus werkzaam geweest voor het regime van Khaddafi.

Al-Magariief werd vervangen door een islamist gesteund door de PGO, Nouri Abu Sahmaine. Nadat al-Magariief was afgezet richtte de MB zijn ogen op premier Zidan. Zidan was in de jaren '70 een diplomaat geweest in het Khaddafi regime maar de poging om Zidan af te zetten mislukte lange tijd. Dit kwam mede doordat in juli 2013 Mohammed Morsi werd afgezet in Egypte. Dit was een grote klap voor het islamistische kamp in Libië en verzwakte de positie van de PGO in de Libische politiek. De PGO matigde daarom zijn toon richting Zidan en nam afstand van de Egyptische MB. Op 5 juli trok de PGO zich zelfs officieel terug uit het parlement en uit de regering. Desondanks is dit niet het definitieve einde van de MB in Libië. Nog éénmaal trok zij ten strijde tegen Zidan en probeerde het de macht te grijpen.

In maart 2014 werd de positie van Ali Zidan verzwakt door een schandaal waarbij rebellengroepen een olietanker van de staat hadden gekaapt. Zidan werd hiervoor enorm bekritiseerd door het parlement en grote delen van de bevolking. De MB zag dit als een kans om Zidan alsnog af te zetten en zodoende werd een motie van wantrouwen ingediend tegen Zidan die op 11 maart 2014 aftrad. Ahmed Meitig werd door de MB naar voren geschoven als nieuwe premier. Uiteindelijk kreeg Meitig genoeg stemmen vanuit het parlement maar geruchten gingen dat de stemmen op een oneerlijke en illegale wijze waren vergaard door de MB die politieke druk had uitgeoefend op parlementsleden. In juni 2014 werd daarom de verkiezing van Meitig ongeldig verklaard door het Hogegerechtshof. Dit verlies kwam de MB niet meer te boven en de PGO nam niet deel aan de nieuwe parlementsverkiezingen van juni 2014.

Libië kwam tevens in de greep van een nieuwe bedreiging. Vanaf februari 2014 veroverde Generaal Haftar grote delen van Libië, waaronder Benghazi, en voert sindsdien een oorlog tegen de overheid in Tripoli. Naast het feit dat de positie van de MB in Libië wankelde stond de gehele democratie van Libië op losse schroeven en kon een islamistisch Libië niet meer worden gerealiseerd. Doordat de Libische MB bleef volharden in haar meerderheidsstrategie en door de val van Morsi in Egypte wist zij geen permanente plek voor zichzelf te creëren in de Libische politiek. De PGO is daarom een goed voorbeeld waarom het islamisme niet werkt in de moderne politiek en dit niet veranderd zodra een meerderheidsstrategie wordt toegepast. De PGO heeft er niet voor gekozen zich te ontwikkelen tot een post-islamistische partij en zodoende pragmatisch te kunnen samenwerken met de NFA. Zo kon zij ook geen praktische politieke en economische plannen ontwikkelen waarmee zij zich had kunnen onderscheiden. De verhalen van de PGO en de FJP in Egypte tonen aan dat islamistische partijen niet anders kunnen dan een meerderheidsstrategie nastreven maar in een moderne staat blijkt machtspolitiek niet werkbaar.

Tunesië

Het verhaal van de al-Nahda partij is totaal anders dan van de PGO en de FJP. De vrije verkiezingen van oktober 2011 zorgde voor een overwinning van al-Nahda. Zij won veertig procent van de stemmen en had daarom niet de absolute meerderheid zoals de FJP in Egypte had. De overwinning van al-Nahda werd niet behaald op basis van religie en islamisme maar op basis van vrijheid en democratie en het breken met het onderdrukkende politieke systeem van Ben Ali (Piser, 2016). Het islamisme werd gewantrouwd door de seculiere politieke partijen alsmede door de seculiere en westers-georiënteerde elite. Rachid Ghannouchi, de leider van al-Nahda, leidde al-Nahda daarom naar een gematigde koers. Zij vormde een coalitie met twee centrum-linkse partijen die ver afstonden van het islamisme, namelijk de *Congrès pour la République* (voortaan CPR) en *Forum Démocratique pour le Travail et les Libertés* (ook wel bekend als Ettakatol). Door deze samenwerking ging al-Nahda moderniseren en ontwikkelde zij zich in nog sneller tempo van een islamistische partij tot een post-islamistische partij (Cavatorta & Merone, 2013). Al-Nahda zag in dat een ideologie overstijgende coalitie nodig was voor de consolidatie van het post-Ben Ali regime. Door commentatoren werd Al-Nahda bestempeld tot een rationele en democratische partij (Piser, 2016). Daarnaast bleef zij voorstander van een nationale dialoog met het volk en haar politieke tegenstanders (Jamaoui, 2014).

Daartegenover had al-Nahda net als de FJP en de PGO na haar verkiezingsoverwinning te veel vertrouwen in haar eigen macht. Doordat een islamistisch blok was gevormd in Noord-Afrika na de Arabische Lente en landen als Qatar, Turkije en Iran de MB openlijk steunde overschatte al-Nahda haar macht. Zelfs al-Nahda die zich had bewezen zo pragmatisch te zijn, dacht voor even eigenhandig de macht te kunnen grijpen (Pargeter, 2016, p. 119-120). Naast de functie van minister-president werden de belangrijkste kabinetsposities verdeeld onder al-Nahda leden. Hieruit blijkt dat zij niet vrij was van vriendjespolitiek. Desalniettemin werden de coalitiepartners wel degelijk betrokken in de regering, veel meer dan het geval was in Egypte. Zo kwam de president voort uit de CPR en de voorzitter van het parlement uit Ettakatol. De nieuwe grondwet van december 2011 had er echter door invloed van al-Nahda voor gezorgd dat de minister-president overduidelijk de machtigste persoon was in de regering (The Economist, 2012).

Nadat een regering was gevormd en al-Nahda overduidelijk de machtigste partij was bleef zij enigszins worstelen met de eigen identiteit. De overgang van islamisme naar post-islamisme ging niet zonder slag of stoot. De partij was verdeeld over belangrijke kwestie zoals de invoering van de shari'a (McCarthy, 2019). Toen gestemd werd of de Koran als de bron voor wetgeving gebruikt moesten worden stemden 22 al-Nahda-leden voor, 17 tegen en onthielden 39 zich van stemmen. Hetzelfde gebeurde met een latere stemronde om islam de staatsreligie te maken: 18 stemden voor en 15 stemden tegen, de rest onthield zich. Uiteindelijk heeft al-Nahda besloten de shari'a niet in te voeren of van islam de staatsreligie

te maken (Amara, 2012). Al-Nahda koost voor het post-islamisme en wist dat zij hiermee meer kans maakte op een langdurige regeerperiode.

Desalniettemin laten de stemmen zien dat een deel van haar leden nog steeds islamistische ideeën erop na te houden. Al-Nahda werd tevens continu vergeleken met salafistische en jihadistische organisaties. De groeiende macht van de MB in de regio en de groeiende aanhang van jihadistische organisaties voedde de angst van de Tunesische bevolking en de seculiere elite voor een islamistische machtsovername. Hoewel het geweldloze post-islamisme van al-Nahda niet te verenigen is met het gewelddadige jihadisme, werd de vergelijking door haar seculiere tegenstanders vaak gemaakt. Zij moest hierdoor een definitieve keuze gaan maken. Eerst koos zij ervoor om salafistische organisaties in Tunesië te steunen en hen aan te moedigen om de Tunesische politiek in te gaan waardoor het leek alsof zij deze ideologie goedkeurde (Jamaoui, 2014). Deze steun van al-Nahda voor extreme islamisten was echter voornamelijk een manier om ze te integreren in het democratische politieke proces (Piser, 2016). Uiteindelijk was al-Nahda bang geassocieerd te worden met de radicale islam. De steun van al-Nahda voor salafisten eindigde definitief nadat Lofti Nagdh vermoord werd in oktober 2012. Nagdh was lid van Nidaa Tounes, een progressieve seculiere partij die was opgericht in juni 2012. Alhoewel Nidaa Tounes niet mee had gedaan aan de parlementsverkiezingen van 2011 was het wel een populaire partij geworden sinds haar oprichting en hadden verschillende parlementsleden zich bij de partij aangesloten. De leider van Nidaa Tounes, Beji Essebsi, legde de schuld van de moord op Lofti Nagdh bij Ghannouchi. Niet veel later, in februari 2013, werden twee linkse politici vermoord. Ruim veertigduizend mensen verzamelden zich na deze politieke moorden voor het Ministerie van Binnenlandse Zaken en noemde Ghannouchi een moordenaar. Dit was het moment waarop al-Nahda ervoor koos volledig haar steun voor salafistische organisaties in te trekken en zich verder post-islamiseerde. Al-Nahda gaf de schuld van de moorden aan salafistische jihadististen en bestempelde daarom in april 2013 de grootste salafistische organisatie, Ansar al-Sharia, als een terroristische organisatie (McCarthy, 2019). Al-Nahda had hiermee duidelijk gemaakt dat haar eigen ideologie niet te verenigen is met het salafisme en nam zij tevens verder afstand van het islamisme.

De protesten vanuit de bevolking en de kritiek van haar politieke tegenstanders hadden duidelijk gemaakt dat de machtspolitiek van al-Nahda niet werkte en dat het islamisme geen voedingsbodem had in Tunesië. In tegenstelling tot de FJP en de PGO was al-Nahda zeer pragmatisch en begon zij steeds meer samen te werken met haar coalitiepartners begon zij haar ideologie te matigen. Hierdoor wist al-Nahda de politieke onrust van 2013 te overleven. Door de val van Morsi in juli 2013 begon de regering van al-Nahda echter alsnog te wankelen en trad de regering op 9 januari 2014 af. Gedurende de verkiezingscampagne van 2014 stelde Ghannouchi dat er geen noodzaak meer is voor islamisme in Tunesië en dat al-Nahda voortaan

een partij voor moslimdemocraten is (Piser, 2016). Hiermee had al-Nahda de definitieve stap gezet naar het post-islamisme.

Ondanks haar transitie naar het post-islamisme verloor Al-Nahda in 2014 de parlementsverkiezingen van Nidaa Tounes maar werd wel opgenomen in de regering. Doordat al-Nahda zich had omgevormd tot post-islamistische partij was zij steeds acceptabeler geworden voor de seculiere Nidaa Tounes (McCarthy, 2019). Door de samenwerking met centrumlinkse partijen in de coalitie moest al-Nahda moderniseren en ontwikkelde zij zich tot een post-islamistische partij waar geen plek was voor de shari'a. Eindelijk, na veertig jaar had volkssoevereiniteit het gewonnen van godssoevereiniteit. De Tunesische al-Nahda partij is daarom een uitstekend voorbeeld waarom het islamisme als religieus-politieke ideologie niet levensvatbaar is in moderne Arabische landen maar dat het post-islamisme dat wel is.

Marokko

De ontwikkeling van de PJD in Marokko is te vergelijken met al-Nahda in Tunesië. De PJD was bij uitstek de grootste partij geworden in de verkiezingen van november 2011. De bevolkingsopkomst bij de verkiezingen was echter maar veertig procent en daarom was de overwinning van de PJD niet helemaal een goede weerspiegeling van de Marokkaanse bevolking. In de literatuur wordt niet verklaard waarom deze opkomst zo laag was. Desalniettemin is het denkbaar dat het volk weinig vertrouwen had in de politiek die al decennia werd gedomineerd door de monarchie en de Makhzen. De PJD onder leiding van premier Benkirane probeerde de overheersing van de monarchie en de Makhzen niet te doorbreken maar werkte met hen samen en vormde een coalitie met de nationalistische Istiqlal Partij en de Progressieve Socialistische Partij. Door deze samenwerking heeft de PJD zich gematigd en heeft nooit gevraagd om de invoering van de shari'a of het afzetten van de koning. Alhoewel zij deels waren verkozen op basis van haar anti-corruptie campagne hield zij zich stil over de discutabele acties van Koning Mohammed VI. De Marokkaanse koning begon na de verkiezingen direct met het censureren van de media en het arresteren van journalisten (Lawrence, 2016). Daarbij keek de PJD de andere kant op toen Koning Mohammed VI besloot gratie te verlenen aan een veroordeelde pedofiel. Alhoewel dit de PJD niet in dank werd afgenomen door de bevolking bleef zij samenwerken met de monarchie. Dit is een belangrijke reden voor het voortbestaan van de PJD; de PJD gedoogde als het ware de acties van Mohammed VI. Deze houding van de PJD kan nauwelijks liberaal of democratisch genoemd worden maar toont wel aan dat zij pragmatisch te werk ging en zich goed kon aanpassen aan nieuwe situaties. Als religie een prominente rol speelde in de ideologie van de PJD dan zouden zij op morele gronden bezwaar hebben gemaakt tegen de acties van de monarchie. Maar dat was niet het geval, de PJD was post-islamistisch geworden waarbij politiek belangrijker is dan religie en samenwerking en consensus belangrijker zijn dan eigen gewin en macht.

Consensus kon gevonden worden en compromissen konden gesloten worden met de monarchie en haar coalitiepartners omdat de PJD al een decennia geleden een post-islamiseringsproces had ingezet (Wegner & Pellicer, 2009). Doordat zij niet vasthielden aan een rigide ideologie kon zij zich aanpassen aan de huidige moderne politiek. Desalniettemin was ook de PJD gegrepen door de razendsnelle opkomst van de MB in Egypte en maakte zij veel belangrijke politieke beslissingen zelf zonder overleg met haar coalitiepartners maar wist ze nauwelijks concrete plannen op te stellen om Marokko uit de crisis te helpen (Flah, 2013). Alhoewel het charismatische karakter van Benkirane hem de verkiezingsoverwinning had geleverd bleek hij weinig bedreven in het leiden van het land. De mogelijkheden van Benkirane waren echter wel erg beperkt door de sterke positie van de monarchie en de Makhzen (Maghraoui, 2019). Koning Mohammed VI domineerde belangrijke instituties zoals justitie, defensie en de inlichtingendiensten. Hierdoor kon hij makkelijk ministers afzetten en zijn veto uitspreken over wetsvoorstellen die hem niet zinde. Voor het beleid van de PJD dat wel werkte nam Mohammed VI het krediet en voor het falende beleid gaf hij de schuld aan de regering (Maghraoui, 2019).

Als laatst wist de PJD Marokko niet uit de economische recessie te halen. Dat de PJD moest aankloppen bij het IMF (Internationaal Monetair Fonds) om de Marokkaanse economie te redden werd gezien als een schande en dus trok de Istiqlal Partij zich terug uit de regering (Flah, 2013). Haar pragmatische aanpak en samenwerking met andere politieke partijen zorgde ervoor dat de PJD gauw een nieuwe coalitie wist te vormen. De PJD voegde wederom de Progressieve Socialistische Partij toe aan haar coalitie en vulde dit aan met de centumpartij *Rassemblement National des Indépendants* en de Berberse partij *Mouvement Populaire*. Haar samenwerking met centumpartijen, socialistische partijen en zelfs een Berberse partij toont aan dat bij de PJD consensuspolitiek de boventoon voerde en dat zij zich succesvol had ontwikkeld tot post-islamistische partij. In 2016 werden nieuwe verkiezingen uitgeschreven die de PJD wederom won en waarna zij wederom succesvol een coalitie wist te vormen. De PJD weet zich tot op heden knap te manoeuvreren in de turbulente Marokkaanse politiek en werkt hiervoor succesvol samen met de monarchie en met andere politieke partijen. Daarom is de PJD een goed voorbeeld van hoe islamistische partijen alleen in staat zijn een blijvende rol van betekenis te spelen als zij zich aanpassen, moderniseren en samenwerken. Net als al-Nahda is de PJD ontwikkeld tot een post-islamistische partij en is daarom nog steeds de leider van de Marokkaanse regering.

[Syrië en de internationale factoren voor het mislukken van de machtsgreep](#)

Zoals in het vorige hoofdstuk is aangetoond waren Qatar, Turkije en Iran zeer belangrijk voor de machtsgreep van de MB. Qatar en Turkije gebruikte de MB om hun eigen macht te vergroten in de regio maar wisten uiteindelijk net als de MB hun macht niet te consolideren. Het lijkt erop dat de samenwerking tussen Qatar en Turkije enerzijds en Iran anderzijds begon

te verzwakken. Zoals duidelijk wordt in het boek van Philips (2016) kwamen de belangen van de drie landen verder uit elkaar te liggen naarmate de Syrische burgeroorlog steeds verder om zich heen greep. Iran bleef de grootste bondgenoot van de Syrische president al-Assad en begon haar samenwerking met Hezbollah en Rusland te intensiveren. Qatar en Turkije steunden juist de oppositie in Syrië onder leiding van de MB. De landen kwamen zodoende tegenover elkaar te staan in de Syrische burgeroorlog. Daarnaast kon Iran zich niet vinden in de buitenlandse politiek van Qatar en Turkije ten opzichte van de Verenigde Staten. Iran is een grote vijand van de Verenigde Staten en werkt ook hiervoor samen met Rusland en Hezbollah. Qatar daarentegen huisvest sinds 2003 de Amerikaanse luchtmacht op de al-Udeid basis (Baskan, 2016, p. 48). Vanuit deze basis voeren de Verenigde Staten al hun belangrijke militaire campagnes in het Midden-Oosten. Turkije huisvest daarnaast al tijden militaire bases van de NAVO en de Verenigde Staten die worden gebruikt om de militaire macht van Iran te controleren (Baskan, 2016, p. 53). Dit zorgde voor spanningen tussen Turkije en Qatar enerzijds en Iran, Hezbollah en Rusland anderzijds.

De militaire macht van zowel Iran als Rusland bleek uiteindelijk veel te sterk voor de Syrische oppositie onder leiding van de MB ondanks de steun uit Qatar en Turkije. Hierdoor verzwakte de macht van Qatar en Turkije alsmede de macht van de MB. De verzwakte relatie tussen de MB en Iran is tevens te zien aan de relatie tussen Hamas en Hezbollah. De twee groeperingen hadden lange tijd sterk samengewerkt in hun strijd tegen Israël maar deze samenwerking kwam op losse schroeven te staan na de Arabische revoluties (Koss, 2018). Hamas begon vanaf 2012 namelijk een sterke anti-Assad politiek te voeren waardoor het lijnrecht tegenover Hezbollah kwam te staan. Door de sterke alliantie tussen Iran en Hezbollah is de relatie tussen Hamas en Iran enorm verzwakt. Doordat Iran nimmer een bondgenoot van de MB was en de MB de burgeroorlog in Syrië had verloren raakte de positie van het regime van Morsi in Egypte enorm verzwakt.

De buitenlandse politiek van Saoedi-Arabië blijkt tevens een belangrijke reden te zijn waarom de MB niet slaagde in de consolidatie van haar macht. De machtsgreep van de MB in 2011 vormde een bedreiging voor de macht van Saoedi-Arabië in de regio. De Saoedische monarchie was namelijk goed bevriend met alle dictators van Noord-Afrika die in 2011 waren afgezet en zag zich nu geconfronteerd met islamistische regimes en post-islamistische regeringen die ideologisch gezien niet te verenigen zijn met het Saoedische wahhabisme en bovendien gelieerd zijn aan de Saoedische oppositiegroepering, de Sahwa beweging. Toen Saoedi-Arabië ook machteloos bleek in de Syrische burgeroorlog en de groeiende macht van aartsrivaal Iran niet kon inperken voelde zij zich verplicht in te grijpen in de regio. De onrust die in Egypte was ontstaan en de groeiende macht van al-Sisi gaf Saoedi-Arabië een kans haar invloed te herstellen. De Saoedische monarchie steunde de coup van al-Sisi en na de militaire machtsovername werd een miljardendeal met Egypte gesloten die de macht van de SCAF consolideerde. De val van Morsi zorgde voor een enorme schok voor de MB-partijen in de rest

van de regio. De steun van Saoedi-Arabië voor al-Sisi mag daarom niet onderschat worden als de neergang van de MB wordt bestudeerd. Nadat Saoedi-Arabië wederom een bondgenoot had in Egypte en Libië was verzeild geraakt in een burgeroorlog waren er in 2013 nog maar twee “MB regeringen” overgebleven. Aangezien de Marokkaanse PJD en Tunesische al-Nahda op dit moment al bijna volledig hadden gebroken met de MB hoefde Saoedi-Arabië niet meer te vrezen voor het islamisme. Door het hernieuwde bondgenootschap met Egypte en door de banden met de Verenigde Arabische Emiraten aan te halen ging Saoedi-Arabië volledig de strijd aan met Qatar. Deze drie landen stelden in 2015 een boycot in tegen Qatar die ervoor zorgde dat de economische en politieke macht van Qatar nog meer afnamen.

De rol van de Verenigde Staten is allerminst onbelangrijk maar is minder duidelijk (Daoud in Sadiki, 2014). Enerzijds zijn de Verenigde Staten altijd promotor geweest van democratiseringsprocessen tijdens de Arabische Lente. Anderzijds waren de Verenigde Staten bang voor de machtsgreep van de MB. Alhoewel de revoluties vaak wel uiteindelijk gesteund werden door de Verenigde Staten was er geen sprake van daadwerkelijke financiële of politieke steun voor de MB. De belangrijkste vraag voor de Verenigde Staten was hoe democratie in het Midden-Oosten en Noord-Afrika te promoten zonder de islamisten aan de macht te brengen? (Hamid, 2011). Dit had alles te maken van het beleid van de Amerikaanse president Barack Obama die de troepen van de Verenigde Staten wilde terugtrekken uit het Midden-Oosten. Het was echter zo dat de demonstranten tijdens de Arabische Lente vooral keken naar de VS voor steun. De Amerikaanse terughoudendheid in bijvoorbeeld de Syrische burgeroorlog is doorslaggevend gebleken voor de verzwakking van de oppositie (Philips, 2016, p. 25-28). De oppositie en de MB wilde liever geen buitenlandse inmenging maar wisten desalniettemin dat zij de steun nodig hadden van de Verenigde Staten om al-Assad te verslaan. In tegenstelling tot de Verenigde Staten zou Rusland wel grondtroepen inzetten in Syrië. Met de steun van Rusland en het uitblijven van een Amerikaanse invasie wist al-Assad aan de macht te blijven en nam de macht van de MB enorm af.

De Egyptische kwestie is tevens interessant waar de Verenigde Staten in eerste instantie de MB leek te steunen. Barack Obama en Morsi leken lange tijd op een vriendschappelijke basis samen te werken vooral omdat in de ogen van Obama de MB de enige serieuze optie voor democratie in Egypte was (Trager, 2016, p. 202). Maar toch kwamen de Verenigde Staten en Morsi gauw tegenover elkaar te staan. De onvoorwaardelijke steun van Morsi aan Hamas en de sterke alliantie tussen de Verenigde Staten en Israël zorgde voor spanningen. Daarbij heeft de Verenigde Staten al decennialang een enorme militaire samenwerking met het Egyptische leger waar miljarden dollars op het spel staan. Het in standhouden van de relaties met de SCAF en Israël was voor de Verenigde Staten belangrijker dan het beschermen van de legitieme parlementaire en presidentiële verkiezingsoverwinning van de FJP. Toen Morsi steeds meer macht naar zich toe trok en steeds meer autoritaire trekken begon te tonen was voor de Verenigde Staten de keuze snel gemaakt en trokken zij hun steun voor Morsi volledig

in. De Verenigde Staten hebben daarbij een sterk bondgenootschap met Saoedi-Arabië en keek daarom de andere kant op toen Saoedi-Arabië de coup van al-Sisi steunde.

Het moet geconcludeerd worden dat de daden van de Verenigde Staten niet overeenkomen met hun woorden (Daoud in Sadiki, 2014). Alhoewel Obama democratie aanmoedigde heeft hij weinig gedaan om de democratieën die waren ontstaan na de Arabische Lente te consolideren. De MB heeft daarom niet kunnen profiteren van onvoorwaardelijke internationale steun en wist daarom niet hun macht vast te houden.

Conclusie

Het regime van Morsi in Egypte bleef te lang volharden in haar islamistische politiek en meerderheidsstrategie. Hoewel Morsi van juli 2012 tot januari 2013 zijn macht flink wist uit te breiden kon zij uiteindelijk niet op tegen de oppositie en de macht van de SCAF. De Tamarod beweging mobiliseerde massale demonstraties tegen het bewind van Morsi en kanaliseerde alle onvrede die ontstaan was tegen het wanbeleid van de regering. Al-Sisi maakte goed gebruik van de onrust in Egypte en de Tamarod beweging om zo de oppositie te verenigen. Toen Morsi op 3 juli 2013 was afgezet werd het bolwerk van de MB in Noord-Afrika aan het wankelen gebracht.

Door de machtsuitbreidingen van Morsi in Egypte zag de PGO in Libië de kans haar eigen macht te vergroten ondanks het verlies in de verkiezingen. De Politieke Isolatie Wet werd door de MB gebruikt om in samenwerking met de Misurata stam alsnog een meerderheid te krijgen in de regering. Alhoewel een aantal belangrijke politieke tegenstanders het slachtoffer werden van de politieke zuiveringen van de MB wist zij door de val van Morsi uiteindelijk niet door te zetten. De ontwikkelingen in Egypte zorgde ervoor dat de positie van de PGO dusdanig verzwakt was dat zij zich genoodzaakt voelde terug te trekken uit de regering en het parlement. Ook een laatste machtsgreep in maart 2014 waarbij de liberale premier Ali Zidan werd afgezet leidde niet tot een islamistische staat onder leiding van de MB doordat Generaal Haftar Libië had meegesleurd in een burgeroorlog.

Ook de Tunesische al-Nahda partij werd beïnvloed door de ontwikkelingen in de regio. Doordat de MB zich zo sterk had gevestigd in de regio na de Arabische Lente ging zelfs deze relatief gematigde partij kortstondig over op machtspolitiek. Wat al-Nahda echter onderscheidde was dat zij op tijd door had dat deze tactiek niet werkte. Nadat zij enorme weerstand ontving vanuit de bevolking en het parlement keerde zij terug naar de consensuspolitiek die zij ook voerde tijdens de verkiezingscampagne. Hierdoor ontwikkelde al-Nahda zich tot post-islamistische partij en is het nog steeds succesvol in de Tunesische politiek.

De Marokkaanse PJD heeft een andere ontwikkeling doorgemaakt dan al-Nahda maar is net als haar Tunesische broederpartij uitgegroeid tot post-islamistische partij. Hoewel de PJD nauwelijks haar eigen politieke programma, die zij al nauwelijks had, wist toe te passen in

Marokko heeft ze zich onderscheiden door goed samen te werken met de monarchie, de Makhzen en andere politieke partijen. Nog steeds is de PJD daarom een belangrijke politieke partij in Marokko.

Zelfs de financiële macht van Saoedi-Arabië of de terughoudendheid van de Verenigde Staten hebben niets kunnen veranderen aan de status van de PJD en al-Nahda maar indirect wel aan hun ideologie. Zij hebben een enorme invloed gehad op de val van de MB in Egypte, Libië en de mislukking van de oppositie in Syrië. Door toedoen van Saoedi-Arabië en de Verenigde Staten is Morsi afgezet en werd een neergaande tendens ingezet in het islamistische machtsblok. De PGO in Libië werd ontbonden en al-Nahda en de PJD braken definitief met het islamisme. Qatar en Turkije konden hier niks aan veranderen doordat zij zelf problemen hadden met de consolidatie van hun regionale macht. Irans sterke alliantie met Hezbollah, Rusland en Syrië bleek belangrijker en dus kwam de relatie tussen Iran enerzijds en Turkije, Qatar en de MB anderzijds op losse schroeven te staan. Saoedi-Arabië had daarbij een nieuw machtsblok gecreëerd met Egypte onder leiding van al-Sisi en de Verenigde Arabische Emiraten waar Qatar en Turkije niet tegenop konden boksen.

Conclusie

Toen ik met deze scriptie begon had ik ervan overtuigd dat de MB vooral het slachtoffer was geworden van geostrategische machtsspellen en daarom haar machtsgreep niet kon consolideren. Hoewel de geostrategische politiek wel degelijk een rol van betekenis heeft is de uiteindelijke conclusie van dit onderzoek dat de MB vooral slachtoffer is geworden van haar eigen ambivalente ideologie, interne verdeeldheid en de verkeerde keuze voor een meerderheidsstrategie en haar machtspolitiek. De belangrijkste reden daarvoor moet gezocht worden in haar islamistische ideologie en het idee dat de organisatie een monopolie op de waarheid heeft en een islamitische staat moet oprichten die de shari'a aan de bevolking moet opleggen omdat het God's wet is. Deze antidemocratische politiek dateert uit de tijd toen de MB werd opgericht door Hasan al-Banna en werd later versterkt door Sayyid Qutb. Er was al een beweging gaande om deze autocratische en intolerante ideologie te vervangen door een democratische cultuur van het post-islamisme, maar de MB werd overvallen door de Arabische Lente en in die gevallen waar de overgang niet ver genoeg gevorderd was, zoals in Egypte en Libië, ging de MB ten onder aan haar streven in haar eentje haar tegenstanders uit te schakelen en geen brede coalities te smeden tegen de militairen. Als gevolg hiervan speelt de MB als geheel geen rol van betekenis meer in de politiek van het Midden-Oosten en Noord-Afrika.

De PJD en al-Nahda in Marokko en Tunesië, die wel nog een rol spelen in de politiek, hebben zich op tijd weten te hervormen en zich weten aan te passen. Zij zijn bereid geweest een pragmatische politieke lijn te volgen en zich niet uitsluitend door de religie te laten leiden. Zij hebben zich echter door hun consensuspolitiek ontwikkeld van islamistische partij tot post-islamistische partij. Door samen te werken met politieke partijen met een totaal andere ideologie dan de eigen wisten zij zich te hervormen en zich aan te passen aan de complexe ontwikkelingen in de moderne politiek. Deze ontwikkeling werd tijdelijk onderbroken door de enorme verkiezingsoverwinning van Morsi. Desondanks hebben zij zich staande weten te houden na de val van Morsi omdat zij zich gauw aanpasten aan de nieuwe situatie waarin het islamisme niet levensvatbaar was en door tijdig terug te keren naar consensuspolitiek. Alhoewel al-Nahda even heeft gespeeld met de gedachte om de shari'a in te voeren zagen zij in dat de islamitische wetgeving niet toepasbaar is in de Tunesische context. De PJD had deze keuze al eerder gemaakt aangezien zij al langere tijd waren geïntegreerd in de Marokkaanse politiek. De post-islamisering is doorslaggevend gebleken en heeft ervoor gezorgd dat beide partijen volledig zijn gebroken met de MB.

De FJP bleef in tegenstelling tot de PJD en al-Nahda volharden in haar meerderheidsstrategie en het grijpen van de macht door ondemocratische middelen. Door de samenwerking aan te gaan met de ideologisch verwante Nour Partij wist zij de absolute meerderheid te krijgen in het parlement. Met deze meerderheid en de verkiezing van Morsi

als president voelde zij zich gesterkt in hun strijd met de SCAF. Morsi voerde in augustus en november 2012 grondwettelijke amendementen door waarmee hij zichzelf de absolute macht gaf. Alhoewel dit een eerste stap was richting het creëren van een autoritaire regime valt het achteraf te concluderen dat zij nooit in de buurt is gekomen van het verwezenlijken van haar ultieme doel, het creëren van een islamitische staat. De machtsgreep werd door de bevolking doorzien die zich verenigden in de Tamarod beweging. De politieke onrust die ontstond door de Tamarod beweging werd gebruikt door Minister van Defensie al-Sisi om de oppositie te verenigen en Morsi af te zetten. Door hun meerderheidsstrategie wist de FJP geen groot genoeg draagvlak te creëren om daadwerkelijk met de SCAF te kunnen concurreren. Dit leidde tot de val van Morsi en zorgde voor een enorme klap in het islamistische kamp. De meerderheidsstrategie van de FJP bleek uiteindelijk niet succesvol en het islamisme bleek geen oplossingen te bieden voor de grote hoeveelheid politieke, economische en sociale problemen in Egypte.

De PGO is het meest overduidelijke slachtoffer geweest van de val van Morsi en de mislukking van de FJP. Zij probeerde na hun verlies in de verkiezingen van 2012 alsnog een meerderheid te creëren in de regering. In eerste instantie probeerde zij sympathisanten te creëren in de NF partij door Abu Shagur en al-Magarief te steunen als respectievelijk premier en voorzitter van het parlement. Toen deze steun hun niet de ministersposten opleverde die zij wel ambieerde gebruikten zij de PIW om deze mannen te verbannen uit de politiek. In samenwerking met de Misurata stam gebruikte de MB de PIW om haar politieke tegenstanders te verwijderen uit de politiek en hoewel zij in eerste instantie successen hiermee boekte door al-Magarief te vervangen, wist zij niet door te zetten en President Zidan af te zetten. Dit kwam mede door de val van Morsi in juli 2013 waardoor de PGO zich terugtrok uit de regering en het parlement. De PGO wist in maart 2014 uiteindelijk alsnog Zidan af te zetten maar werd door het Hogegerechtshof teruggeroepen toen Ahmed Meitig werd verkozen tot nieuwe premier. Doordat Generaal Haftar een burgeroorlog ontketende in Libië wist de MB zich niet meer te herpakken. De meerderheidsstrategie bleek niet succesvol voor de PGO wiens islamisme haar niet de verkiezingsoverwinning had gebracht die zij nodig had om te kunnen concurreren met de NFA. Doordat zij geen concrete politieke en economische oplossingen kon bieden aan het Libische volk kreeg zij niet het vertrouwen van het volk. De PGO was niet pragmatisch genoeg om haar tekortkomingen te verbeteren en bleef daarom hangen in haar machtspolitiek.

Het moge duidelijk zijn dat de PGO en de FJP door hun meerderheidsstrategie totaal zijn mislukt in hun machtsgreep. De PJD en al-Nahda partij zijn door hun consensuspolitiek succesvol gebleken maar zijn volledig gebroken met het islamisme en de MB. Het is daarom te concluderen dat de machtsgreep van de MB is mislukt omdat het islamisme niet levensvatbaar is in de moderne politiek en de Egyptische moederorganisatie verkeerde tactische en ideologische keuzes had gemaakt.

Het zou in de toekomst interessant kunnen zijn om Algerije en Soedan toe te voegen aan dit onderzoek die in 2019 zijn opgeschrokken door revoluties. De MB heeft in beide landen een prominente rol gespeeld in de politiek. Met het afzetten van President Bouteflika in april 2019 bevindt Algerije zich in eenzelfde situatie als haar buurlanden in 2011. De revolutie heeft wat weg van alle revoluties van 2011 maar onderscheidt zich ook. Nossiter (2019) citeert een prominent Algerijns politicus: “we hebben een president afgezet zonder hem te verbannen, zoals in Tunesië, zonder hem in gevang te nemen, zoals in Egypte, en zonder hem te doden, zoals in Libië”. Maar net zoals in Egypte is het leger aan de macht sinds de revolutie en is het volk er vooral op uit om de militaire overheersing van de Algerijnse politiek te doorbreken. De revolutie is tot nu toe bloedeloos en vreedzaam zoals in Marokko. De rol van de MB in de revolutie is onduidelijk zoals in alle revoluties van de Arabische Lente maar haar rol in de Algerijnse politiek lijkt zeer op de rol van de PJD in Marokko. Zij is namelijk al sinds de jaren '90 geïntegreerd in de politiek en heeft zij deelgenomen aan meerdere regeringen. De vraag rest nu of de MB haar plek weet te behouden nu de Algerijnse politiek dusdanig aan het veranderen is. Het kan interessant zijn om de Algerijnse revolutie van 2019 en de rol van de MB hierbinnen te vergelijken met de Arabische Lente in 2011.

Net als in Algerije is in Soedan ook een revolutie aan de gang waarbij de langzittende president Omar al-Bashir in april 2019 is afgezet door het leger. In tegenstelling tot Marokko, Tunesië, Libië en Egypte was de MB dertig jaar lang de regerende politieke partij in Soedan waar zij sinds 1989 samenwerkte met dictator al-Bashir (Aref, 2019). Nu het leger de dictator heeft afgezet is de toekomst van de MB onzeker geworden en net als in Egypte in 2011 is het leger een belangrijke speler in de revolutie. Het leger heeft in juni 2019 hardhandig opgetreden tegen burgers die de dreigende militaire dictatuur probeerden te voorkomen en hoewel de dictator is afgezet is zijn staatsapparaat blijven bestaan (Walsh, 2019). De regeringsrol van de MB in Soedan staat in schril contrast met de oppositierol van de MB in Marokko, Tunesië, Libië en Egypte maar kan mooi vergeleken worden om zo te achterhalen hoe het kan zijn dat dezelfde religieus-politieke organisatie zulke verschillende rollen in verschillende landen heeft weten te vervullen.

Ondanks het feit dat de machtsgreep van MB in het Midden-Oosten en Noord-Afrika in 2011 is mislukt moet er nog steeds met de organisatie rekening gehouden worden. De MB is voor mij in ieder geval een organisatie die blijft intrigeren juist door de tegenstrijdigheden, de fouten die ze begaat, de ambivalente ideologie en de rijke geschiedenis die zij heeft. De MB zal blijven bestaan en ook al is er geen islamistische halvemaan gecreëerd in 2011 laten de gebeurtenissen in Algerije en Soedan in 2019 zien dat de MB nog steeds in het centrum staat van de politiek in de islamitische wereld.

Bibliografie

- Abukhalil, As'ad. 2018. "How the Saudi-Qatar Rivalry Has Fueled the War in Syria". *The Intercept*, bezocht op 16-05-2019: <https://theintercept.com/2018/06/29/syria-war-saudi-arabia-qatar/>
- Afanasieva, Dasha. 2015. "Banned in Syria, Muslim Brotherhood members trickle home". *Reuters*
- Akbarzadeh, Shahram. 2011. *Routledge Handbook of Political Islam*. Londen: Routledge.
- Al-Anani, Khalil. 2011. "Egypt's Freedom and Justice Party: to Be or not to Be Independent". *Carnegie Endowment for international Peace*, bezocht op 19-06-2019: <https://carnegieendowment.org/sada/?fa=44324>
- Al-Banna, Hasan. 1947. "Toward the Light". *Brief van Hassan al-Banna aan Koning Faruq van Egypte en de Sudan*.
- Al-Banna, Hasan. 1978. *Five tracts of Ḥasan Al-Bannā' (1906-1949): A selection from the Majmū'at rasā'il al-Imām al-shahīd Ḥasan al-Bannā'*. Berkeley: University of California Press.
- Al-Om, Tamara. 2014. "Syria's 'Arab Spring'". Chapter 21: *Routledge Handbook of the Arab Spring*. Edited by Sadiki, Larbi.
- Al-Qassemi, Sultan. 2014. "The Gulf and Egypt: Long Transitions and Marshall Plans". *Mada Masr*, bezocht op 08-05-2019: <https://madamasr.com/en/2014/01/20/opinion/u/the-gulf-and-egypt-long-transitions-and-marshall-plans/>
- Al-Yaakoubi, Aziz and Patrick Markey. 2016. "Moderate Moroccan Islamist win election, coalition talks seen tough". *Reuters*, bezocht op 21-06-2019: <https://www.reuters.com/article/us-morocco-election-tally/moderate-moroccan-islamists-win-election-coalition-talks-seen-tough-idUSKCN1280EP>
- Al-Zo'by, Mazhar and Birol Baskan. 2015. "Discourse and Oppositionality in the Arab Spring: The Case of the Muslim Brotherhood in the UAE". *International sociology* 30:4, 401-417
- Ali, Ayaan H. 2011. "The Arab Revolution". *New Perspectives Quarterly* 28:2, 45-48
- Alnaimat, Tariq. 2018. "The Continued Fragmentation of the Jordanian Brotherhood". *Carnegie Endowment for International Peace*, bezocht op 07-06-2019: <https://carnegieendowment.org/sada/77531>
- Amara, Tarek. 2012. "Tunisia's Ennahda to Oppose Sharia in Constitution". *Reuters*, bezocht op 19-06-2019: <https://www.reuters.com/article/us-tunisia-constitution/tunisiass-ennahda-to-oppose-sharia-in-constitution-idUSBRE82P0E820120326>

Aref, Nasr. 2019. "Sudan uprooted Muslim Brotherhood state, not Bashir regime". *Ahram online*, bezocht op 30-07-2019:
<http://english.ahram.org.eg/NewsContentP/4/330146/Opinion/Sudan-uprooted-Muslim-Brotherhood-state,-not-Bashi.aspx>

Atlas, Pierre M. 2012. "U.S. Foreign Policy and the Arab Spring: Balancing Values and Interests". *Digest of Middle East Studies* 21:2, 353-385

Auteur onbekend. 2011. "Islamist PRO party wins Morocco Poll". *BBC*, bezocht op 21-06-2019: <https://www.bbc.com/news/world-africa-15902703>

Auteur onbekend. 2011. "What is the Muslim Brotherhood?". *CBC News*, bezocht op 07-06-2019: <https://www.cbc.ca/news/world/what-is-the-muslim-brotherhood-1.1114234>

Auteur onbekend. 2011. "Yet another islamist victory". *The Economist*, bezocht op 21-06-2019: <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2011/12/03/yet-another-islamist-victory>

Auteur onbekend. 2012. "Ali Zidan elected Libya's new prime minister". *BBC*, bezocht op 29-06-2019: <https://www.bbc.com/news/world-africa-19943593>

Auteur onbekend. 2012. "Egypt Signs \$1 Billion Turkish Loan Deal". *Reuters.com*, bezocht op 08-05-2019: <https://www.reuters.com/article/us-egypt-turkey-loan/egypt-signs-1-billion-turkish-loan-deal-idUSBRE88T0G920120930>

Auteur onbekend. 2012. "The Muslim Brotherhood in Algeria". *Crethi Plethi*, bezocht op 07-06-2019: <http://www.crethiplethi.com/the-muslim-brotherhood-in-algeria/global-islam/2012/>

Auteur onbekend. 2012. "Tunisia: The Coalition Government is Formed". *The Economist*, bezocht op 24-07-2019:
<http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=828759667&Country=Tunisia&topic=Politics&subtopic=Recent+developments&subsubtopic=The+political+scene:+The+coalition+government+is+formed>

Auteur onbekend. 2014. "Tunisia: Ennahda's Post-Election Future". *CETRI*, bezocht op 19-06-2019: <https://www.cetri.be/Tunisia-Ennahda-s-post-election?lang=fr>

Auteur onbekend. 2018. "Qatar ranks first in Tunisia's investors list". *United News of India*, bezocht op 30-04-2019: <http://www.uniindia.com/qatar-ranks-first-in-tunisia-s-investors-list/world/news/1440433.html>

Auteur onbekend. 2019. "Iraqi Islamic Party". *Counter Extremism Project*, bezocht op 07-06-2019: <https://www.counterextremism.com/content/iraqi-islamic-party>

Auteur onbekend. 2019. "Muslim Brotherhood in the Palestinian Territories". *Counter Extremism Project*, bezocht op 07-06-2019:
<https://www.counterextremism.com/content/muslim-brotherhood-palestinian-territories>

- Baskan, Birol. 2016. *Turkey and Qatar in the Tangled Geopolitics of the Middle East*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bayat, Asef. 2013. "The Arab Spring and its Surprises". *Development and Change* 44:3, 587-601
- Beaumont, Peter. 2012. "Protests erupt across Egypt after presidential decree". *The Guardian*, bezocht op 21-06-2019: <https://www.theguardian.com/world/2012/nov/23/protests-egypt-presidential-decree>
- Bednarz, Dieter and Klaus Brinkbäumer. 2015. "The Swift Rise of Egypt's Sisi". *Spiegel Online*, bezocht op 21-06-2019: <https://www.spiegel.de/international/world/tracing-the-rise-of-egyptian-president-abdel-fattah-el-sisi-a-1017117.html>
- Bell, James. 2012. "Morsi's Election Highlights Egyptian Views of Islam's Role in New Democracy". *PEW Research Centre*, bezocht op 25-06-2019: <https://www.pewresearch.org/global/2012/06/28/morsis-election-highlights-egyptian-views-of-islams-role-in-new-democracy/>
- Blanga, Yehuda U. 2017. "The Role of the Muslim Brotherhood in the Syrian Civil War". *Middle East Policy Council* 24:3
- Brichs, Ferran I., Etherington, John and Laura Feliu. 2017. *Political Islam in a Time of Revolt*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cafiero, Giorgio. 2017. "Kuwait's Pragmatic Islamists". *Middle East Institute*, bezocht op 26-06-2019: <https://www.mei.edu/publications/kuwaits-pragmatic-islamists>
- Cavatorta, Francesco and Fabio Merone. 2015. "Post-Islamism, ideological evolution and 'la tunisianité' of the Tunisian Islamist party *al-Nahda*". *Journal of Political Ideologies* 20:1, 27-42
- Churchill, Erik. 2011. "Tunisia's Electoral Lesson: The Importance of Campaign Strategy". *Carnegie Endowment for International Peace*, bezocht op 25-06-2019: <https://carnegieendowment.org/sada/45841>
- Conduit, Dara. 2016. "The Syrian Muslim Brotherhood and the Spectacle of Hama". *The Middle East Journal* 70:2, 211-226
- Conduit, Dara. 2019. *The Muslim Brotherhood in Syria*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daalder, Ivo H. and James G. Stabridis. 2011. "NATO's Success in Libya". *New York Times*, bezocht op 19-06-2019: <https://www.nytimes.com/2011/10/31/opinion/31iht-eddaalder31.html>
- Daoud, Dalal. 2014. "North America's Response to the Tunisian and Egyptian Uprisings". Chapter 48: *Routledge Handbook of the Arab Spring*, Edited by Sadiki, Larbi.
- Daragahi, Borzou. 2013. "Qatar gives Egypt \$3bn aid package". *Financial Times*, bezocht op 09-05-2019: <https://www.ft.com/content/790a7d52-a1f4-11e2-8971-00144feabdc0>

- Diaz, Naomi R. 2012. "The Syrian Muslim Brotherhood: Between the Burden of History and the Prospect of Political Change". *Bilgi* 24, 112-130
- Durac, Vincent en Francesco Cavatorta. 2015. *Politics and Governance in the Middle East*. Londen: Palgrave, 211-237
- Erdag, Ramazan. 2017. *Libya in the Arab Spring: from Revolution to Insecurity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Euben, Roxanne L. 1999. *Enemy in the Mirror: Islamic Fundamentalism and the Limits of Modern Rationalism: A Work of Comparative Political Theory*. Princeton: Princeton University Press, 49-92
- Fahim, Kareem. 2012. "in Upheaval for Egypt, Morsi Forces Out Military Chiefs". *New York Times*, bezocht op 21-06-2019: <https://www.nytimes.com/2012/08/13/world/middleeast/egyptian-leader-ousts-military-chiefs.html>
- Fayed, Shaimaa. 2011. "Factbox: policies of Egypt's Muslim Brotherhood's Party". *Reuters*, bezocht op 19-06-2019: <https://www.reuters.com/article/us-egypt-election-brotherhood/factbox-policies-of-egypts-muslim-brotherhoods-party-idUSTRE7B30RB20111204>
- Fitzgerald, M. 2012. "Introducing the Libyan Muslim Brotherhood". *Foreign Policy*, bezocht op 07-06-2019: <https://foreignpolicy.com/2012/11/02/introducing-the-libyan-muslim-brotherhood/>
- Flah, Loubna. 2013. "Benkirane's Seven Political Sins: The Fall of the PRO Hero". *Morocco World News*, bezocht op 21-06-2019: <https://www.morocoworldnews.com/2013/08/100254/benkiranes-seven-political-sins-the-fall-of-the-PRO-hero/>
- Freer, Courtney. 2017. "Rentier Islamism in the Absence of Elections: The Political Role of Muslim Brotherhood Affiliates in Qatar and the United Arab Emirates". *International Journal Middle East Studies* 49, 479-500
- Gräf, Bettina. 2009. "The Concept of Wasatiyya in the Work of Yusuf al-Qaradawi," in *Global Mufti: The Phenomenon of Yusuf al-Qaradawi*, ed. Jakob Skovgaard-Peterssen and Bettina Gräf. Londen: Hurst, 213-38
- Gurpinar, Bulut. 2015. "Turkey and the Muslim Brotherhood: Crossing Roads in Syria". *Eurasian Journal of social Sciences* 3:4, 22-36
- Hamid, Shadi. 2011. "The Rise of the Islamists". *Brookings*, bezocht op 30-04-2019: <https://www.brookings.edu/articles/the-rise-of-the-islamists/>
- Hansen, Hendrik and Peter Kainz. 2007. "Radical Islamism and Totalitarian Ideology: A Comparison of Said Qutb's Islamism with Marxism and National socialism". *Totalitarian Movements and Religions* 8, 55-77

- Hassan, Hassan. 2013. "How the Muslim Brotherhood Hijacked Syria's Revolution". *Foreign Policy* bezocht op 11-04-2019: <https://foreignpolicy.com/2013/03/13/how-the-muslim-brotherhood-hijacked-syrias-revolution/#>
- Hissouf, Abdellatif. 2016. "The Moroccan Monarchy and the Islam-oriented PJD: Pragmatic Cohabitation and the Need for Islamic Political Secularism". *All Azimuth* 5:1, 43-56
- Jamaoui, Anouar. 2014. "The Decline of Political Islam in Tunisia". *Open Democracy*, bezocht op 19-06-2019: <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/decline-of-political-islam-in-tunisia/>
- Kersten, Mark. 2014. "Libya's Political Isolation Law: Politics and Justice or the Politics of Justice?". *Middle East Institute*, bezocht op 19-06-2019: <https://www.mei.edu/publications/libyas-political-isolation-law-politics-and-justice-or-politics-justice>
- Kirkpatrick, David D. 2011. "Moderate Islamist Party Heads Toward Victory in Tunisia". *New York Times*, bezocht op 25-06-2019: <https://www.nytimes.com/2011/10/25/world/africa/ennahda-moderate-islamic-party-makes-strong-showing-in-tunisia-vote.html>
- Kirkpatrick, David D. 2012. "Named Egypt's Winner, Islamist makes history". *New York Times*, bezocht op 19-06-2019: <https://www.nytimes.com/2012/06/25/world/middleeast/mohamed-morsi-of-muslim-brotherhood-declared-as-egypts-president.html>
- Kirkpatrick, David D. and Mayy al-Sheikh. 2012. "Citing Deadlock, Egypt's Leader Seizes New Power and Plans Mubarak Retrial". *New York Times*, bezocht op 21-06-2019: <https://www.nytimes.com/2012/11/23/world/middleeast/egypts-president-morsi-gives-himself-new-powers.html>
- Knecht, Eric. 2013. "The Politics of Libya's Political Isolation Law". *Atlantic Council*, bezocht op 19-06-2019: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-politics-of-libya-s-political-isolation-law>
- Koss, Maren. 2018. "Flexible Resistance: How Hezbollah and Hamas are Mending Ties". *Carnegie Middle East Center*, bezocht op 02-07-2019: <https://carnegie-mec.org/2018/07/11/flexible-resistance-how-hezbollah-and-hamas-are-mending-ties-pub-76782>
- Kotan, Bilge N. 2017. "An overview of Turkish-Egyptian relations since the Arab Uprising". *TRTworld*, bezocht op 30-05-2019: <https://www.trtworld.com/mea/an-overview-of-turkish-egyptian-relations-since-the-arab-uprising-12658>
- Kraetzschmar, Hendrick, and Paola Rivetti. 2018. *Islamists and the Politics of the Arab Uprisings*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Kurzman, Charles. 2002. "Introduction: Liberal Islam and its Liberal Context," in *Modernist Islam, 1840-1940: A Sourcebook*, ed. Charles Kurzman, 3-26. Oxford: Oxford University Press
- Lacroix, Stephane. 2011. *Awakening Islam: The Politics of Religious Dissent in Contemporary Saudi Arabia*. Boston: Harvard University Press.
- Lawrence, Adria. 2016. "The Mixed Record of Morocco's February 20 Protest Movement". *Washington Post*, bezocht op 21-06-2019:
https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/02/20/the-mixed-record-of-moroccos-february-20-protest-movement/?noredirect=on&utm_term=.e7ce4c4b6364
- Lefevre, Raphaël. 2013. "The Muslim Brotherhood Prepares for a Comeback in Syria". *The Carnegie Papers*
- Lefevre, Raphaël. 2013. *Ashes of Hama: The Muslim Brotherhood in Syria*. Oxford: Oxford University Press.
- Lynch, Marc. 2011. "Tunisia's New al-Nahda". *Foreign Policy*, bezocht op 30-04-2019:
<https://foreignpolicy.com/2011/06/29/tunisias-new-al-nahda/>
- Maghraoui, Abdeslam M. 2019. *The Lure of Authoritarianism*. Bloomington: Indiana University Press. 264-282
- Malsin, Jared and Summer Said. 2019. "Saudi Arabia Promised Support for Libyan Warlord in Push to Seize Tripoli". *The Wall Street Journal*, bezocht op 02-07-2019:
<https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-promised-support-to-libyan-warlord-in-push-to-seize-tripoli-11555077600>
- Mason, Robert. 2017. *Egypt and the Gulf: a Renewed Regional Policy Alliance*. Berlijn: Gerlach Press.
- McCarthy, Roy. 2019. "The politics of consensus: al-Nahda and the stability of the Tunisian transition". *Middle Eastern Studies* 55:2, 261-275
- Milton-Edwards, Beverley. 2016. *The Muslim Brotherhood: The Arab Spring and its Future Face*. New York: Routledge.
- Morsy, Ahmed. 2013. "Morsi's Un-Revolutionary Foreign Policy". *Middle East Institute*.
 Bezocht op 08-05-2019: <https://www.mei.edu/publications/morsis-un-revolutionary-foreign-policy>
- Mouffe, Chantal. 2006. *The Return of the Political*. Londen: Verso Books, blz. 1-22
- Mozaffari, Mehdi. 2007. "What is Islamism? History and Definition of a concept".
Totalitarian Movements and Political Religions 8:1, 17-33
- Mura, Andrea. 2012. "A genealogical inquiry into early Islamism: the discourse of Hassan al Banna". *Journal of Political Ideologies* 17:1, 61-85
- Nossiter, Adam. 2019. "In an Epic Standoff, Unarmed Algerians Get the Army to Blink". *The New York Times*, bezocht op 20-07-2019:

https://www.nytimes.com/2019/07/29/world/africa/algeria-revolution-standoff.html?te=1&nl=morning-briefing&emc=edit_MBE_p_20190730§ion=topNews?campaign_id=51&instance_id=11264&segment_id=15671&user_id=a7ab555ed6f2fe58a0ab2717afefac5f®i_id=88934136tion=topNews

Pargeter, Alison. 2016. *Return to the Shadows: the Muslim Brotherhood and an-Nahda Since the Arab Spring*. Londen: Saqi Books.

Philips, Cristopher. 2016. *The Battle for Syria*. New Haven: Yale University Press.

Piser, Karina. 2016. "How Tunisia's Islamists Embraced Democracy". *Foreign Policy*, bezocht op 30-04-2019: <https://foreignpolicy.com/2016/03/31/how-tunisia-islamists-embraced-democracy-ennahda/>

Pratt, Nicola and Dina Rezk. 2019. "Securitizing the Muslim Brotherhood: State Violence and Authoritarianism in Egypt after the Arab Spring". *Security Dialogue* 1-18

Quamar, Muddassir. 2014. "Managing the Arab Spring: The Saudi Way". *Contemporary Review of the Middle East* 1:2, 141-163.

Qutb, Sayyid. 2008. *In the Shade of the Qur'an*. Volume 7: Surah 8, Al-Anfal (The Spoils of War) in *The Said Qutb reader: Selected Writings on Politics, Religion, and society*. Ed. Albert J. Bergesen. London: Routledge.43-80

Qutb, Sayyid. 2009. *Signposts along the Road*. Princeton Readings in Islamic Thought, ed.

Roberts, David. 2014. "Qatar and the Muslim Brotherhood: Pragmatism of Preference?". *Middle East Policy* 21:3.

Robins-Early, Nick. 2015. "Was the 2011 NATO Intervention a Mistake?". *Huffington Post*, bezocht op 19-06-2019: https://www.huffpost.com/entry/libya-intervention-daalder_n_6809756?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAANnT-UdNX6x_U0nPQovvV81Z_pt5T_FPJRkyjChxvKI4kPLceGcXfK_zud4gj qw7LUhHumeAGLhI27dSNMqD8n740WngUDSubRxJqbWr-7HZnMImKRKYdvgks-80C7VZSEtN4ghrE5GNRu2nvhr5NCnZgqoAqR-R7iLdKyoCa99-

Rohr, Mathieu von. 2011. "Why Tunisians Voted for the Islamists?". *Der Spiegel Online*, bezocht op 25-06-2019: <https://www.spiegel.de/international/world/victory-for-ennahda-why-tunisians-voted-for-the-islamists-a-794133.html>

Roxanne L. Euben en Muhammad Qasim Zaman. Princeton: Princeton University Press, 136-144.

Rubin, Barry. 2010. *The Muslim Brotherhood: The Organization and Policies of a Global Islamist Movement*. New York: Palgrave Macmillan.

Rydell, Moa. 2017. "Syria: Iran's and Saudi Arabia's New Playground?". *Lund University, Department of Political Sciences*.

- Sadiki, Larbi. 2012. "Libya's Arab Spring: The Long Road from Revolution to Democracy". *International Studies* 49:3&4, 285-314
- Sadiki, Larbi (ED). 2014. *Routledge Handbook of the Arab Spring*. Londen: Routledge
- Sater, James N. 2011. "Morocco's "Arab" Spring". *Middle East Institute*, bezocht op 21-06-2019: <https://www.mei.edu/publications/moroccos-arab-spring>
- Smith-Spark, Laura. 2013. "The rise and rapid fall of Egypt's Mohamed Morsy". *CNN*, bezocht op 25-06-2019: <http://edition.cnn.com/2013/07/02/world/meast/egypt-morsy-profile/index.html>
- State of Qatar, Ministry of Foreign Affairs. "Qatar-Tunisia Relations". *Qatar Embassy in Tunis-Tunisia*, bezocht op 30-04-2019: <http://tunis.embassy.qa/en/tunisia/qatar-tunisia-relation>
- State of Qatar, Ministry of Foreign Affairs. "Tunisia". *Qatar Fund for Development*, bezocht op 30-04-2019:
- Stephens, Micheal. 2012. "What is Qatar doing in Syria?". *The Guardian*, bezocht op 16-05-2019: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/08/qatar-syria-opposition>
- Tadros, Samuel. 2011. "Egypt's Muslim Brotherhood after the Revolution". *Hudson Institute*, bezocht op 25-06-2019: <https://www.hudson.org/research/8431-egypt-s-muslim-brotherhood-after-the-revolution>
- Talhamy, Yvette. 2009. "The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship". *The Middle East Journal* 63:4, 561-580
- Trager, Eric. 2016. *Arab Fall: how the Muslim Brotherhood won and lost Egypt in 891 days*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Trauthig, Inga K. 2018. "Ghosts of the Past: The Muslim Brotherhood and its Struggle for Legitimacy in post-Qaddafi Libya". *International Centre for the Study of Radicalisation*, Londen.
- Turkse overheid op mfa.gov.tr. "Relations between Turkey and Tunisia". *Government of Turkey*, bezocht op 30-04-2019: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-tunisia.en.mfa>
- Tziarras, Zenonas. 2013. "Turkey-Egypt: Turkish Model, Political Culture and Regional Power Struggle". *Strategy International Research Paper* no. 4
- Walsh, Declan. 2019. "Sudan Ousted a Brutal Dictator. His Successor Was His Enforcer.". *The New York Times*, bezocht op 30-07-2019: <https://www.nytimes.com/2019/06/15/world/africa/sudan-leader-hemeti.html>
- Walzer, Michael. 2007. "Liberalism and the Art of Separation". *Political Theory*, 12:3, 315-330

- Wegner, E. and Miquel Pellicer. 2009. "Islamist moderation without democratization: the coming age of the Moroccan Party of Justice and Development?" . *Democratization* 16:1, 157-175
- Wickham, Carrie R. 2013. *The Muslim Brotherhood: Evolution of an Islamist Movement*. Princeton & Oxford: Princeton University Press
- Wolf, Anne. 2017. *Political Islam in Tunisia: The history of Ennahda*. Oxford: Oxford University Press.
- Yildirim, Kadir A (Editor), Sarah j. Feuer, et. al. "PRO, Islam and Governance in Post-2011 Morocco". *Center for the Middle East, Rice University's Baker Institute for Public Policy & Carnegie corporation of New York*,
- Zalewski, Piotr. 2013. "How Turkey Went From 'Zero Problems' to Zero Friends". *Foreign Policy*, bezocht op 08-05-2019: <https://foreignpolicy.com/2013/08/22/how-turkey-went-from-zero-problems-to-zero-friends/>